

PLAN KULT UROG TIDS AAND

Gitte Meyer

PLAN09

Plan09 er et partnerskabsprojekt mellem Fonden Realdania og By- og Landskabsstyrelsen i årene 2006-2009 om udvikling og fornyelse af plankulturen i kommunerne.

Visionen er at fremme en kommunal planlægning, der fokuserer på værdifulde bymiljøer, bebyggelser og attraktive landskaber, der bygger på politisk ejerskab og engagement, og der er præget af fagligt professionelle og innovative planlægningsmiljøer.

Læs mere på www.plan09.dk

PLANKULTUR OG TIDSÅND

Gitte Meyer



Plankultur og tidsånd

Tekst | Gitte Meyer

Illustrationer | Mark Airs

Idé og redaktion | Niels Østergård

Layout | Tegnestuen Jens V. Nielsen

Produktion | Vilhelm Jensen & Partnere

ISBE | 978-87-7091-055-2

ISBN | 978-87-7091-056-9

© Plan09 2009

PLANKULTUR OG TIDSÅND	4
STIKORD TIL EFTERTANKE	7
ARKITEKTUR OG IDEOLOGI	12
BILEN	17
BOLIGPOLITIK OG BOLIGMARKED	19
BONDEN	24
CENTER OG PERIFERI	28
DEMOKRATI OG OFFENTLIGHED	28
EFTERSPØRGSEL OG UDBUD	33
EJENDOMSRET	35
FAGKULTURER OG PLANKULTUR	36
FOLKETS STEMME?	39
FORSKELLIGHED OG FÆLLESSKAB	40
GHETTO SOM TILVALG	47
HISTORIE	50
IDENTITET, INDIVID OG IMAGE	51
JEKYLL OG HYDE	53
KRISE	54
LANDSBYEN	56
MEDIEVERDENEN	58
NATUR	59
OFFENTLIGT OG PRIVAT	62
OVERBLIK OG OVERMOD	64
PARCELHUSET	67
RELIGION	70
SPROGET	72
TEKNOKRATI	74
URBANE VILDDYR OG BLØDDYR	77
VÆKST OG LIGHED	80
XENO: ET KOMMUNALT FREMMEDORD?	82
Y€\$	83
ZONER	83
ÆSTETIK	87
ØJEBLIKKET, EVIGHEDEN OG LIVSRUMMET	89
ÅNDEN I PLANLÆGNINGEN	91
REFERENCER	94



PLANKULTUR OG TIDSÅND

Planlægning er spændende. Udfordringerne er båret af rationel tænkning, men med fraværet af et givet facit. Altid nødvendig, altid udfordrende og ofte kontroversiel. Fremtiden skal forudses, regler skal overholdes og livet skal leves.

Som ung planlægger i 1967 – dybt begravet i mit licentiatarbejde om ”Udstykningsplaner og parcelhusbyggeri” – blev det en uhyre stor inspiration for mig at deltage i Nordisk Sommeruniversitets studiekreds på Københavns Universitet om: Mennesket i Samfundsplanlægningen.

Emnet blev forstået på to måder: Mennesket som planlægger og mennesket som planlægges. Aktivt og passivt, yder og nyder – eller måske voldsmand og offer? Udfordringen var at drøfte balancen mellem de to tilgange – sammenhæng og modsætninger.

Jeg følte mig umiddelbart inspireret af de markante indlæg fra stærke personligheder og debattører på planområdet som landsplanlæggeren Erik Kaufmann, byplanarkitekten Stefan Ott og embedsmanden Vagn Rud Nielsen m.fl. Jeg syntes de forklarede behovet for planlægning overbevisende. Efterspørgslen af en helhedsorienteret planlægning af den voldsomme byvækst og samfundsændringerne var stor, uanset at befolkningen ved folkeafstemningen i 1963 sagde nej til en buket nye regulerende jordlove.

Men debatten slog gnister, når kritiske forfattere og samfundsanalytikere som Bjørn Poulsen og Johan Fjord Jensen m.fl. opponerede og med udgangspunkt i bl.a. 60ernes nyradikalisme fremførte, at planlægningen beskærer det enkelte menneskes frihed. Planlægning blev beskrevet som et formynderi – godt nok så humanistisk og demokratisk, at det næsten er uangribeligt – som sørger for den sociale og individuelle velfærd, men på bekostning af vores selvbestemmelsesret og fri udfoldelse.

Planlægningens nødvendighed vandt slaget, men selvfølgelig under forudsætning af respekt for ejendomsretten og individets interesser. Efter kommunalreformen i 1970 fik vi endelig en moderne planlægningslovgivning. Planlægning blev i langt højere grad politisk. Lige siden har der været fokus på planlægningen lokalt og i Folketinget. Spillereglerne i planloven er mange

gange blevet justeret og opdateret siden, og den aktuelle kommunalreform har direkte medført endnu en planlovreform.

Men hvor blev debatten om de grundlæggende samfundsmæssige konsekvenser af? Det som planlægningen medfører uden dog direkte at kunne regulere. Jo, vi var alle enormt inspireret af Arne Gaardmands mange debatbøger, og han var god til at argumentere pro et contra med henvisninger til aktuelle kilder. Men i de senere år synes debatten mere at kredse om proces og konflikter mellem kommunalpolitiske interesser over for overordnede statslige hensyn og interesser.

Men debatten om visioner og aktørernes værdibegreber i plankulturen trænger til et løft.

Plan09s mission er primært at udvikle viden til stadigt bedre redskaber og procesforløb i den kommunale planlægning, men vi har også ønsket at give et bidrag til en holdningspræget debat om plankulturen og tidens værdibegreber. Det er baggrunden for denne bog.

Udfordringen blev lagt i hænderne på journalisten og forskeren Gitte Meyer. Vi bad Gitte Meyer om at se ind i planlægningens laboratorier udefra og reflektere over plankulturen lige nu.

Niels Østergård

Formand for Plan09



STIKORD TIL EFTERTANKE

33 stikord til eftertanke udgør indholdet i denne bog. Til *eftertanke* fordi bogen tager udgangspunkt i, at den rolige overvejelse og drøftelse af store og grundlæggende spørgsmål, som ikke uden videre kan knyttes til konkrete projekter og konflikter, er en mangelvare i nutidens plandebat. Det kan ses som tidsrøven, unyttigt og kedsommeligt at beskæftige sig med sådanne temaer. Ikke desto mindre er det bogens bestræbelse at åbne en dør for, at de på ny kan få adgang til debatten, og at plandebat vedligeholdes som samfundsdebat. *Stikord* for at signalere den beherskede ambition: Udviklingsforløb ridses op, spørgsmål rejses, og forskellige perspektiver på temaet vises, men der gives ikke svar. Andre stikord kunne være valgt, andre perspektiver trukket ind. Forhåbentlig vil nogle lade sig inspirere til at gøre netop dét.

I arbejdet med bogen er der først og fremmest draget nytte af en serie interview med vidende og indsigtsfulde personer, der repræsenterer forskellige perspektiver på de udfordringer, som den fysiske planlægning står over for eller midt i. Tilsammen udgør disse personer en slags signalement af plankulturen, som er særegen ved ikke alene at samle en lang række faggrupper, men også at omfatte politikere. Fysisk planlægning er et ægte mødested for det politiske og det faglige, med sidstnævntes rødde i det videnskabelige. Dette møde, dets karakter og betingelser, er et af bogens genkommende temaer.

Citater fra de mange interview – godkendt af de interviewede som dét, de er: redigerede udtalelser fra mundtlige samtaler – udgør grundstammen i bogens opslagsord. Samtalerne har desuden haft afgørende betydning som kilder til viden og information og har styret valget af opslagsord og af gennemgående temaer i de tekster, som ledsager citaterne.

En anden væsentlig kilde til disse tekster har været debatbøger om planlægning. Den nyeste blev udgivet i 2008, den ældste i 1929. Træk på det historiske kan hjælpe til at indkredse, hvad der har – og hvad der ikke har – ændret sig, og hvad der måske kunne trænge til at blive revideret. Det kan også hjælpe til at få en så tilpas afstand fra tidsånden, at den i det mindste i et vist omfang kan sættes til diskussion: Hvordan præger tidens ånd plankulturen og dermed



udviklingen af danske byer og landskaber? Kunne det være nyttigt også i plankulturen at overveje, hvad der er en passende afstand til tidsånden? Det er et træk ved nutidsånden, at den meget nødtigt vil tænke over sig selv og er tilbøjelig til at placere al argumentation, der ikke lige akkurat kan gøre nytte her og nu som 'akademisk' og 'teoretisk'. At rejse grundlæggende spørgsmål og at inddrage aspekter fra for eksempel historie og filosofi anses af mange ikke blot for håbløst verdensfjernt og af lav underholdningsværdi, men regnes også ofte for oppustet, elitært og udemokratisk. Men hvordan skal det gå en plankultur og en planlægning, der abonnerer på dette markante træk i tidsånden?

Den fysiske planlægning er med til at bygge samfund, må derfor interessere sig for store samfundsspørgsmål – og handler derfor om nærmest alt mellem himmel og jord. Dét er baggrunden for bogens encyklopædiske opbygning: Den beskæftiger sig med temaer, som danner en kreds. Kredsen rummer et uendeligt antal af punkter og mulige forbindelser. Her er der konkret slået ned i 33 ganske forskellige punkter, og nogle forbindelser mellem dem er vist i form af krydshenvisninger.

Som hovedregel findes under hvert stikord et antal citater og en kortere eller længere – men aldrig meget lang – ledsagende tekst. Disse elementer spiller sammen på forskellig vis, ofte blot ved hver for sig at udpege facetter af emnet, forskellige synsvinkler og forskellige synspunkter. Andre gange går den ledsagende tekst ned i temaer, som udpeges i citaterne. Det sker, at der kun er citater, og det sker, at en tekst står alene. Det veksler fra stikord til stikord. Tilsammen skitserer de et hele, som man kan læse rundt i på mange måder, og hvor der ingen ende er på udvidelsesmulighederne. For de fleste vil det nok være nyttigt at starte med A, men det gælder ikke, at har man læst A, må man også læse B.

Stikordene rejser spørgsmål, som drejer sig om planlægning og plankultur. De er også henvendt til plankulturen i bredeste forstand. Til plankulturens mange faggrupper. Til politikere. Og til andre interesserede borgere. En tradition for at føre plandebat som samfundsdebat søges videreført og aktualiseret. Aktualiseringen består blandt andet i, at det ikke er en debatbog for eller imod planlægning. I det danske samfund år 2009 er der planlægning overalt, og det giver ringe mening at tale om modvilje mod selve planlægningsideen. Ikke mindst derfor er det vigtigt at vedligeholde eftertanke og diskussion om planlægningens grundlag og sammenhænge.

Tak

12 personer har stillet sig til rådighed for de inspirerende samtaler, der har gjort det muligt at lave bogen. Stor tak til dem alle – og en påmindelse om, at de selvfølgelig ikke skal tilskrives nogen skyld med hensyn til det samlede resultat: Bo Andersen, borgmester (V) i Faaborg-Midtfyns Kommune; Jens Hedegaard, planchef i Holbæk Kommune; Jens Kvorning, professor ved Arkitekt-skolen i København; Esben Munk Sørensen, professor ved landinspektør-uddannelsen på Aalborg Universitet; Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø i Århus Kommune; Tom Nielsen, lektor ved Arkitekt-skolen i Aarhus; Jannik Nyrop, planchef i Odense Kommune; Pernille Schnoor, ekstern lektor ved Institut for Internationale Kultur- og Kommunikationsstudier på CBS; Karina Sehested, seniorforsker ved Skov & Landskab på Københavns Universitet; Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects; Jan Trøjborg, borgmester (S) i Horsens Kommune; og Thorkild Ærø, direktør ved Statens Byggeforskningsinstitut på Aalborg Universitet. Tak også til professor Anker Brink Lund og videnskabelig assistent Mia Nyegaard, ved CBS, hvis skrift om ”Kommunaldirektøren og kommunikationsstrategien” der ligeledes er trukket på i citatform.

Bogen er blevet til på idé og initiativ fra Niels Østergård i hans egenskab af formand for Plan09-styregruppen. Det tætte, løbende samarbejde med ham og med sekretariatsleder Svend Erik Rolandsen – og den frie adgang til at trække på begges omfattende baggrundsviden – fritager ikke skribenten for det endelige ansvar, men har været en forudsætning for projektet. Det har også fungeret som en illustration af nytten ved den kritiske diskussion og den skarpe udmelding.

Gitte Meyer

PARCELHUSET

OVERBLIK OG OVERMOD

OFFENTLIGT OG PRIVAT

NATUR

MEDIEVERDENEN

LANDSBYEN

KRISE

JEKYLL OG HYDE

IDENTITET, INDIVID OG IMAGE

HISTORIE

GHETTO SOM TILVALG

FORSKELLIGHED OG FÆLLESSKAB

FOLKET'S STEMME?

FAGKULTURER OG PLANKULTUR

EJENDOMSRET

EFTERSPØRGSEL OG UDBUD

DEMOKRATI OG OFFENTLIGHED

CENTER OG PERIFERI



RELIGION

SPROGET

TEKNOKRATI

URBANE VILDDYR OG BLØDDYR

VÆKST OG LIGHED

XENO: ET KOMMUNALT FREMMEDORD?

YES

ZONER

ÆSTETIK

ØJEBLIKKET, EVIGHEDEN OG LIVSRUMMET

ÅNDEN I PLANLÆGNINGEN

ARKITEKTUR OG IDEOLOGI

BILEN

BOLIGPOLITIK OG BOLIGMARKED

BONDEN



ARKITEKTUR OG IDEOLOGI

”Det er mærkeligt med arkitektur, med byggeri, med fysiske projekter i det hele taget – de er så uudholdeligt grundfæstede i modernismens tankegang og meget lidt nyskabende. Der laves fritstående enkeltprojekter, som er smukke i sig selv, men som ikke tager hensyn til det fælles. Når bygningerne står og skriger til hinanden og blot står side om side, er det ikke ligefrem befordrende for at skabe bymæssige sammenhænge og et godt bymiljø. Det kræver, at bygningerne taler sammen ... Hvorfor har modernismen stadig en sådan kraft i arkitekturen?”

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

Skal det være Stort – så stort, at det bedst siges på amerikansk: BIG – eller skal det tværtimod være småt og nært? Er landsbyen idealet, eller er det tværtom markedet, som er anti-idealet? Bør det være traditionelt på den traditionelle måde, eller bør man følge traditionen for det anti-traditionelle? Der føres ganske forbitrede kampe, i hvert fald på papir og skærme, mellem repræsentanter for forskellige by-arkitektoniske lejre. Ideologierne tid lader faktisk ikke til at være forbi. Set fra tilpas afstand er det let at få øje på to lejre, der står skarpt over for hinanden som ideologiske modsætninger, og hvis uenighed(er) kan siges på mange måder at rumme hele planlægningsdebattens stridspunkt(er) i en nøddeskal. En højre-versus-venstre-strid er det ikke, men den deler det forhold med højre versus venstre i det politiske liv, at de praktiske konsekvenser af at følge den ene eller den anden lejr ikke nødvendigvis er markant forskellige. Hvilket udmærket kan give sig udslag i, at der kæmpes så meget desto hårdere.

Begge de to by-arkitektoniske lejre eller poler har mange navne. New Urbanism og Dirty Pragmatism er to af disse navne. De har også en fælles fjende, der ligeledes har mange navne. De mest almindelige navne – og de, som dukker op igen og igen i denne bog – er **FUNKTIONALISME** og modernisme. Det lader sig simpelthen ikke gøre at deltage i diskussioner om fysisk planlægning, hverken i Danmark eller internationalt, uden samtidig at deltage, direkte eller indirekte, i en diskussion om funktionalisme. Det er ikke en rent akademisk, men i høj grad en praktisk og politisk diskussion.

Mekanik, kalkuler og kontrol

Ved at kaste et hurtigt blik på funktionalismen kan man altså hjælpe sig til at få plantægningsdiskussionens bærende strukturer skåret ud i pap.

Et almindeligt nutidigt opslagsværk [1] beskriver blandt andet funktionalisme som en retning inden for moderne arkitektur, design og kunsthåndværk, der i 1920'erne og -30'erne havde til hensigt at udforme bygninger og genstande efter deres formål. En vidtgående rationalistisk variant betragtede, får man at vide, arkitektur som funktion og økonomi. Og ikke som kunstart, men som politisk redskab.

Illustreret dansk konversationsleksikon fra 1934 [2] har denne beskrivelse af funktionalistisk tænkning om arkitektur: "En opfattelse af Arkitektur, hvorefter en Bygn. og alle dens Enkeltheder bliver formet udelukkende efter Brugen. F. er saaledes Modsætn. til den traditionelle Arkitektur, der bygger paa tidl. Tidrs Stilformer." Funktionalismens kælenavn, fortæller det gamle leksikon, var "funkis". Opslaget slutter fyndigt af: "Her i landet arbejder F. sig, gennem sin indre Logik, ganske langsomt fremad."

Funktionalismen ønskede altså at gøre op med synet på arkitektur som en kunstart. Arkitektur var teknik. Og hvis man også så på politik som en slags teknik, ja så var arkitektur også politik.

Bygninger og byer var maskiner til at bo i. De byer og bygninger, som blev frembragt med arkitekturens hjælp, skulle tjene til dækning af menneskets behov. 'Mennesket' snarere end 'mennesker' var i centrum for interessen. Der var en stærk tro på **DET UNIVERSELLE** og et dertil knyttet politisk ideal om at skabe lighed for alle, tilsyneladende uden særlige overvejelser om forholdet mellem det 'lige' og det 'ensartede'. Hvem havde ikke brug for lys og luft? Det gjaldt om at gå systematisk til værks, identificere og isolere forskellige funktioner og derpå målrettet arbejde på at dække de fysiske behov som kunne knyttes til hver funktion. Fra problem til problem gjaldt det om at finde de rigtige løsninger, som derpå skulle kunne bruges overalt. Ved hjælp af tilstrækkelig systematik kunne man regne sig frem og få kontrol over tekniske problemer, der kunne løses med tekniske midler og bringes ud til de mange ved hjælp af industrielle produktionsmetoder og moduler. Og hvilke problemer var i grunden ikke tekniske?

Modbilledet var altså tidligere tidrs stilformer eller '**DET TRADITIONELLE**' – et modbillede som allerede i starten af 1900-tallet selv var et ganske traditionelt modbillede, medbragt fra oplysningstidens kampe mellem grupper, der anså sig selv og hinanden for repræsentanter for henholdsvis den gamle

orden og det nye. Denne modstilling har det siden syntes umuligt at slippe af med – ikke blot inden for arkitektur. Den gentager sig også i modsætningerne mellem nutidens by-arkitektoniske ideologier. Og dét på trods af at funktionalismen for dem begge repræsenterer dét, der bør gøres op med.

Man kan sige, at universalistiske og mekaniske betragtningsmåder, som prægede den nye tænkning om fysik – og om mennesker – i 1600- og 1700-tallet, i starten af 1900-tallet brød igennem som tænkning om arkitektur. I de følgende årtier blev den udviklet til **ARKITEKTUR-IDEOLOGI**. Og efter anden verdenskrig betød den teknologiske og industrielle udvikling, at tankerne faktisk lod sig bruge i praksis. Byggeriet kunne industrialiseres. Der kunne bygges meget og hurtigt og ensartet. Store funktionsopdelte bymaskiner, der også var tænkt som samfundsmaskiner med en stærk stat i centrum, kunne sættes i værk.

Anti-funktionalisme: er nissen flyttet med?

Det viste sig, at det ikke var så godt at bo i, og at forestillingerne om at kunne få omfattende kontrol med tingene var illusoriske, og siden tresserne har den by-arkitektoniske debat været præget af anti-funktionalisme. Som måske også er en slags funktionalisme? På sælsom vis er de gamle modsætninger i hvert fald flyttet med. Man kan tage afstand fra det universalistiske og ideen om centralmagt ved at dyrke (markeds)kræfternes frie og kaotiske spil. Eller man kan gøre det ved at dyrke et nært landsbyfællesskab og historiske rødder. Man kan ad denne og en række andre, mere snirklede veje nå frem til to by-arkitektoniske lejre som Dirty Pragmatism og New Urbanism. Det ligner en genudsendelse af den flere hundrede år gamle strid mellem 'konservative' og 'progressive' – den samme strid, som førte til funktionalismen.

Landsbyfællesskab, det nære og de historiske rødder fylder godt i den **EUROPÆISKE BYPLANLÆGGER-SAMMENSLUTNING**s charter, der blev udarbejdet med megen møje fra midten af halvfemserne og vedtaget i 1998 [3] som erklæret modstykke til det første, stærkt funktionalistiske charter fra 1933.[4] De på verdensplan mest succesfulde arkitektfirmaer hælder nok mere til det store og dyrkelsen af de frie kræfters spil.

Siden 1980'erne har ganske mange søgt og søgt efter en tredje vej mellem polerne. Der søges stadig. Måske vil det først lykkes den dag, hvor man holder op med at tænke 'anti-' og nøjes med det mere beherskede 'ikke' og dermed også giver plads til åbent at kunne bruge og moderere funktionalistiske elementer?

Funktionalisme og daglig tænkning

Hvordan der end revideres, kan det være nyttigt at huske, at funktionalisme ikke kun var eller er en by-arkitektonisk retning, men også, ja faktisk i første række, betegner en "teoretisk retning inden for samfundsvidenskaberne, hvorunder man studerer kulturelle og sociale fænomener såsom vaner, normer og trosforestillinger ud fra deres funktioner i samfundet og i deres indbyrdes samspil." [1] Andre beskrivelser hæfter sig ved, at der ikke fokuseres på fænomeners årsager, men på sociale relationer, og at der gøres brug af begreber og tænkemåder fra biologi. Et opslagsværk bemærker en smule giftigt, at selvom det ikke er almindeligt, at samfundsforskere bekender sig til funktionalisme, så kan det godt være, at for eksempel megen sociologi arbejder ud fra funktionalistiske antagelser: Ligesom stykkeskriveren Molière har en figur, der ikke véd, at han taler prosa, véd forskere blot ikke, at de tænker funktionalistisk. [5]

Litteraten Johan Fjord Jensen, der for mere end fyrré år siden med bogen **HOMO MANIPULATUS** leverede et betydningsfuldt indslag i planlægningsdebatten, sigtede tydeligvis til funktionalisme i denne bredere betydning, da han gjorde gældende, at "[A]lt medens funktionalismen gik i sig selv som skabende idé, trængte dens funktionssyn ind i samfundets institutioner og bemægtigede sig dulgt dets daglige tænkning. For hver funktionalist, der i denne periode forstummede i den offentlige debat, ansattes der to som eksperter, forskere og magtudøvere, og uddannedes der hundreder i funktionalismens tænkemåde." [6]

"Man må skelne mellem byplandebattens manifeste på den ene side og på den anden side byplanlægning som politisk og samfundsmæssig praksis: Der kommer de rene manifeste sjældent igennem. Og hvis man satte en lup for øjet, ville man selvfølgelig få øje på et mylder af forskellige tilgange."

Jens Kvorning, professor, Arkitektskolen i København

Se også **TEKNOKRATI**



BILEN

"I Europa er vi ikke bremsset op med hensyn til at tænke i og planlægge efter, at man skal kunne køre fra punkt A til punkt B i egen bil ... men måske er der en tro på, at når der også bygges letbane og laves cykelstier, så modificerer det behovet for at køre i egen bil."

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

Hvor meget skal bilen bestemme? Det er næppe muligt at planlægge i dagens samfund uden først at stille og besvare dette spørgsmål. Fra sag til sag styrer svaret, hvordan planen kommer til at se ud, og hvordan byer og landskab kommer til at udvikle sig – men hvor ofte spørges og svares der mon bevidst, og hvor ofte bare ubevidst?

I 1945 var der 40.000 personbiler i Danmark.

I 2007 var det vokset til 2,1 mio. biler

Det danske vejnet omfattede i 1998 71.444 km.

I 2008 var det blevet til 73.197 km.

I løbet af tiåret voksede vejnettet altså med knapt 2,5 procent.

Det danske net af motorveje og motortrafikveje omfattede i 1998 1.156 km.

I 2008 var det blevet til 1.486 km.

I løbet af tiåret voksede nettet af motorveje og motortrafikveje altså med cirka 27 procent.

I 1998 havde cirka hver femte husstand i København egen bil

I 2008 havde cirka hver tredje husstand i København egen bil.

I januar 2007 havde 11 procent af alle husstande rådighed over flere biler.

Udviklingen gik i retning af en fordobling i forhold til 1992.

Fra 2002 til 2006 voksede afstanden mellem hjem og arbejdssted for familier med tilknytning til arbejdsmarkedet med 5,6 procent.

Fra 1992 til 2000 voksede andelen af husstande med bil fra 46 til 53 procent. Andelen af husstande uden egen bil var fortsat størst i grupper med lav indkomst og kort uddannelse samt blandt enlige uden børn, beboere i lejligheder og i hovedstadsområdet og større byer.

I tresserne var det almindeligt accepteret, at bilen skulle have forrang i planlægning. Der skulle skaffes plads til bilen. Siden blev dette opgivet som erklæret strategi. Det viste sig, at bilen fint kunne brede sig uden. Den var så at sige auto-mobil. Hvor meget skal den bestemme?

”Man må være forsigtig med adfærdsregulerende indgreb, der vedrører bilen. Det er farligt for politikerne på grund af den personlige, individuelle frihed som er knyttet til bilen ... En meget effektiv måde at dæmpe bilismen på er at sørge for, at folk ikke kan parkere. I Århus stiller vi ikke længere krav til nye byggerier i midtbyen om, at der skal være et bestemt antal parkeringspladser. Det er et skift i forhold til tresserne, hvor man havde de store motorvejsprojekter inde i byerne. Hvis den, der bygger, ønsker at lave en parkeringsplads, kan han gøre det, men vi forlanger det ikke. Til detailhandel i midtbyen må der være korttids-parkeringsmuligheder, men netop kun korttids, så de ikke kan bruges til bolig-arbejdsstedstrafik, som giver de store miljø- og køproblemer.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

”Der er en tendens til, at flere og flere familier får to biler. Det er ved at blive helt almindeligt. Det kan resultere i en ond cirkel, fordi det kan føre til mindre interesse for kollektiv trafik. Det kan ende med, at det kun er i byområder – og mellem de større byer i regionerne i form af togtransport – at der er kollektiv trafik.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

”Regionen lukker nu en tredjedel af samtlige busruter. Det betyder, at vi sættes under voldsomt pres. Hvordan skal vi sørge for, at vores borgere når frem til deres arbejde og skoler? Regionen henviser til stigende brændstofpriser og til, at den ikke må skrive skat ud, men den har valgt en nærmest abnorm

strategi: Bussen stopper kun, hvor der er mindst 3.500 beboere, og den kører så den lige vej til målet, uden sløjfer hvor passagerer kunne samles op. Men 70 procent af vores borgere bor uden for Ringe og Fåborg. For at få det til at hænge sammen på disse betingelser må den ene i en familie være hjemmegående – eller også skal familierne have to biler. Det ville være en problematisk udvikling. Resultatet af lukningerne kan let blive, at uddannelsesniveaue sænkes, mobiliteten falder, boligpriserne falder – og de, der så flytter ud på landet, er folk med store sociale problemer. Regeringen må simpelthen på banen med hensyn til den kollektive trafik. Det er en landspolitisk udfordring.”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

Se også **LANDSBYEN** og **PARCELHUSET**

BOLIGPOLITIK OG BOLIGMARKED

”Den måde, developere og finansvirksomheder fungerer på, fører i praksis til udbud af nogle ganske bestemte produkter. Det drejer sig dels om relativt tætte bebyggelser med etageejendomme som på Islands Brygge i København, dels om parcelhuse. Vi ved, at tæt-lave byhuse som de københavnske kartoffelrækker er særdeles efterspurgt, men den slags indgår ikke i sortimentet. Det er et godt spørgsmål til producenterne, hvorfor de ikke udbyder de typer boliger, som vi ved er meget efterspurgt? Jeg synes også, at der er et spørgsmål at stille til kommunerne og byplanlæggerne: Hvorfor kommer I ikke med visioner for, hvad I gerne ville have – hvilke kvaliteter I gerne ville se i nyt boligbyggeri? Hvorfor får det byproducerende system ikke modspil fra kommunerne? ... Developers er ofte så store, at de har mange flere kræfter end den kommune, de skal forhandle med. I dagens Danmark står syv-otte store developers for 60-70 procent af boligbyggeriet. Det har betydning for relationen mellem developers og det offentlige som repræsentant for almene interesser.”

Jens Kvorning, professor, Arkitektskolen i København

Hvorfor skulle byggeriet ikke glide samme vej som al anden produktion, spurgte professor dr. techn. B.J. Rambøll på den 8. Nordiske Byggedag i 1961: "Industrialisering sparer mandskab og tid. Det ville være enestående i industriens æra, hvis en stadig mere udbygget automatisering af byggeriet ikke gav samme resultat." [7] Året før var **BOLIGMINISTERIET** gået i gang med at realisere en beslutning om opførelse af 7.500 lejligheder – en såkaldt montagekvote, der skulle anvende og fremme industrielle metoder i byggeriet. Boligministeriet var dengang 13 år gammelt. Det havde endnu 41 leveår foran sig. Byggeri blev i høj grad tænkt som industri, i hvert fald i de toneangivende kredse. Og at skaffe boliger til alle blev opfattet som et politisk ansvar, et samfundsanliggende. Hertil tjente blandt andet satsninger på almennyttigt byggeri. Der fandtes noget, som blev kaldt **BOLIGPOLITIK**. I Folketinget havde partierne boligpolitiske ordførere. Dagbladene havde boligpolitiske medarbejdere, hvis yndlingsskurke ikke sjældent var bolighejere. Lejerorganisationer udgjorde en væsentlig samfundsinstitution.

Bevægelserne fra håndværk til industri og fra privatsag til offentligt anliggende var samtidig og blev i vidt omfang opfattet som to sider af samme sag, men nogen nødvendig sammenhæng var der åbenbart ikke. Boligministeriet blev nedlagt i 2001. Industrialiseringen accelererede, men den boligpolitiske debat, som plandebatten havde været forbundet med, visnede hen. Dækning af boligbehov blev noget nær en ren markedssag.

I starten af 2009 meldte en række store fagforbund fra byggesektoren så ud i en annoncekampagne: "Vi vil gerne sætte skolerne og plejehjemmene i stand. Og bygge nye jernbaner og lejeboliger". En slags plan- og boligpolitisk udsagn var det vistnok. Meget indirekte, men alligevel. Der var i hvert fald ingen erklæringer om, at man gerne ville bygge nye parcelhus-områder, motorveje, indkøbscentre eller svinefarme, skønt den slags vel også kunne give forbundenes medlemmer overskud til nedbetaling af kassekredit. Er boligpolitik et felt, som ikke blot har fremtiden bag sig, men også foran sig? Hvilke forbindelser er der til kommunernes fysiske planlægning?

Nye mellemænd, nye vilkår

Især i de seneste tre årtier er der sket store forandringer i byggesektoren. Fra firserne begyndte en ny gruppe at gøre sig gældende med tiltagende kraft. Skønt den i dag er en central og magtfuld instans, er den aldrig blevet udstyret med en betegnelse på dansk, men har beholdt det importerede navn:

DEVELOPERS.

Mens planlæggerfiguren gennemgående regnes for en offentlig figur, henregnes developer-gruppen til den private sektor, typisk i skikkelse af bygge- eller ejendomsmæglerbranchen. Der er tale om private projektudviklere eller projektmagere, som ser nogle muligheder i et område, skaffer finansiering og sætter projekter i gang. Interessen i projekterne drejer sig om at få dem solgt, hvilket ikke uden videre er det samme som en overvejelse af, hvad der samfundsmæssigt måtte være behov for. Den første overvejelse drejer sig om, hvad der mon har udsigt til at kunne sælges på nuværende tidspunkt.

Ofte er projekterne store, og overvejelserne vil derfor sjældent handle om, hvad der ville kunne sælges til de egentlige brugere, men til andre mellem-mænd: **INVESTORER**, der så igen vil sælge eller leje ud til de egentlige brugere. Nogle af disse investorer – for eksempel pensionskasser – kan have en langsigtet interesse i et løbende afkast og et behov for at skabe og vedligeholde tillid på et felt og et sted, hvor de har tænkt sig at blive. Men det gælder ikke nødvendigvis alle investorer. Andre kan blot være interesserede i hurtigt at få overskuddet ud af et projekt og komme videre til næste investering, som kan dreje sig om et helt andet felt et helt andet sted på kloden.

Både developer-gruppen og investorerne er nye grupper af mellem-mænd mellem bygherrer og brugere, sådan som fødevarerindustri og supermarkeder er det mellem bonde og kok. Det er et ganske dramatisk skift, som er foregået i løbet af få årtier. Man skal ikke længere tilbage end til tresserne, før både familier og virksomheder – som i øvrigt gerne var familieejede – byggede til sig selv i det omfang, de havde overskud til det. De satte selv i gang og efter-spurgte selv byggeteknisk kompetence på markedet. Boligpolitik drejede sig i vidt omfang om at beskytte grupper, der ikke kunne selv.

I forbindelse med de store udstykninger til parcelhuse i halvfjerdserne var det kutyme, at landmanden, som ville sælge, selv koblede en landinspektør på, og så blev der i vild galop udstykket til villaer, rækkehuse eller sommerhuse. Disse forhold var med til at udløse den danske planlovgivning, som i udgangspunktet spillede sammen med det boligpolitiske, og som blev en ramme for udvikling af rollen som offentlig planlægger: Der var en hel masse vilde folk derude, og det gjaldt om at holde dem i tømme, før de plastrede det hele til. Det virkede ikke urimeligt, at det skulle kunne lade sig gøre. Det offentlige var stærkt og samlet. De private var ganske vist vilde, men spredte var de også. Det er de så ikke mere, de private projektmagere – spredte altså. Og det er heller ikke længere soleklart, at det er efterspørgsel fra de direkte brugere, der driver udviklingen på boligmarkedet.

Byudvikling genereres i dag i høj grad af udbud på markedet. Udbuddet er ikke en direkte funktion af efterspørgsel, men af atter andre mellemænds forsøg på at gætte eller måle og kalkulere sig frem til, hvad der vil kunne sælges til nogle brugere, som i udgangspunktet er ansigtsløse og anonyme. Disse brugere materialiserer sig først, når produktet er på markedet.

Planlov og planprocesser giver mulighed for under forløbet at erstatte de konkrete brugere med folk i lokalområdet, som skal leve med produktet, selv om de så ikke har efterspurgt det i udgangspunktet. Er **PLANKULTUREN** i øvrigt rustet til at agere på de ændrede vilkår, hvor boligpolitik er blevet et fænomen for historiebøgerne, og hvor private parter ganske udmærket kan være både større og stærkere, og måske endda mere samlede, end de offentlige?

Fra modparter til partnere: gør det en forskel?

Developers og investorer er nye modparter for kommunernes planlæggere, men tanker og teorier på planlægningsområdet – herunder tanker og teorier om byplanlægning som samfundsplanlægning – blev grundlagt på et tidspunkt, hvor disse mellemænd ikke fandtes, og hvor styrkeforholdet mellem det offentlige og de private var et andet. Det er blevet gjort til god latin at tale om 'partnere' i stedet for om 'modparter', men hvilken forskel gør denne ændrede mærkat? Betyder den, at developers og investorer påtager sig et samfundsansvar? Betyder den, at kommunerne er blevet mere udfarende? Er der andre formål med såkaldt partnerskab end netop – partnerskab?

Det sker, at kommuner går ud og efterspørger en investor, der for eksempel vil placere en bestemt type butik et bestemt sted, men det sker ikke ofte, og det ligger uden for den traditionelle, offentlige planlæggerrolle. Hvad betyder samspil med private developers for denne planlæggerrolle? I hvilket omfang kan og bør de nye mellemænd inddrages forpligtende i planprocesser, der skal varetage hensyn til et fælles bedste, som bestandig må være til diskussion? Pensionskasser udstyrer sig for tiden med etiske regler, der for eksempel drejer sig om børnearbejde og våbenproduktion. Kunne man forestille sig, at de og andre mellemænd også forpligtede sig på det mere stilfærdige felt – at medvirke i offentlige, ofte langsommelige drøftelser om overordnede samfundshensyn, som ikke mindst omfatter hensyn til de svageste grupper på boligmarkedet? Og kunne man forestille sig, at de nye og stærkere kommuner i fællesskab gav sig i lag med at genoplive den efterspørgsel efter boliger med mere, som udbuddet i dag næsten synes at have sat ud af kraft?

”Er der overhovedet tanker i planlægningen med hensyn til beboersammensætningen – og dermed sammenhængskraften – i forskellige boligområder? Min indignation drejer sig om, at man glemmer boligsiden, når der planlægges. Den boligsociale komposition, den sociale geografi – hensynet til at sikre plads til alle – overvejes ikke. Hverken politikere eller planlæggere påtager sig her et ansvar. Individualisme – det brugerbestemte – har sejret på bekostning af det fælles. Ritt Bjerregaards krav om billige boliger har påny sat et yderst tiltrængt fokus på disse spørgsmål.”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

”Fra 2000 til 2007 gennemførte vi kvarterløft i Vollsmose, hvor der bor 85-87 nationaliteter. Det foregik i samarbejde med tre almennyttige boligselskaber og førte blandt andet til, at Vollsmose fik sit eget kulturhus. Det er det almindelige i andre sammenhænge, at de forskellige grupper i et område indgår i et samarbejde, når der skal laves større ændringer, men sådan har det ikke altid været med de almennyttige boliger. Det almindelige har været, at der i overført betydning sættes hegn op om dem, at beboerne skal hjælpes, at de er klienter – i den bedste mening, men alligevel: der er behov for at ændre præmisserne. Og det bliver faktisk nok lovbestemt. Kommunerne har, når den nye lov om det almene boligområde er vedtaget i Folketinget, ikke længere til opgave at føre opsyn, men at samarbejde med boligselskaberne.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

Se også **EFTERSPØRGSEL**, **GHETTOER** og **OFFENTLIGT**.

BONDEN

”De små husmandssteder med 50 køer og 20 grise – i dag er det ikke andet end nostalgi. Hvis folk så hellere vil være fri for landbrug, må man jo spørge dem: Vil de så hellere leve af argentisk oksekød, hvor man ikke ved, hvor mange hormoner dyrene har fået? Jeg møder i dagligdagen ikke rigtigt nogen af dem, der kun siger, at så kan det også være lige meget, men der er en mærkelig ide herhjemme om, at landbrugsinteresser skulle udgøre et problem ... På den anden side har vi haft haft nogle meget ubehagelige oplevelser i forbindelse med en konflikt om en svinefarm. Der stod 100 på hver sin side af vejen og råbte ad hinanden. Det var ikke fremmede, men folk der møder hinanden i det daglige. Det er ikke sjovt for børnene at opleve, at naboerne står udenfor og demonstrerer. I dagliglivet er der ikke helt nok at have loven på sin side. Man skal også have en stærk psyke ... Noget af det mest konstruktive, vi kan gøre, er vel at benytte os mest muligt af den nyeste viden. Der ligger en svinefarm ved siden af statsfængslet i Ringe. Der har de fået installeret et oversprøjtningssystem i stil med systemerne i frugt- og grøntafdelingerne i supermarkederne. Det er sket af hensyn til de indsatte – og man lugter faktisk ikke, at farmen er der.”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

Kulturbærer. Symbol. Ikke blot hovedperson, men også indehaver af en række biroller i fortællingen om det yndige land. Fysiske efterladenskaber kan besøges på Frilandsmuseet i Lyngby, og afkom i form af tankegods kan antræffes på højskoler, i foreningsliv og i vidt udbredte tænke måder. Hvad nutiden angår, ville **LANDBRUGSINDUSTRI** egentlig have været et mere passende opslagsord – men det er jo vigtigt at få det historiske perspektiv med. Det syntes humanisten og kritikeren **JOHAN FJORD JENSEN** også, da han i 1966 skulle beskrive bondestandens betydning for udvikling af en dansk variant af liberalisme:

”Ved ikke først og fremmest at udvikles som organ for samfundets industrialisering, men for bondestandens økonomiske, politiske og åndelige genembrud, opnåede den [danske liberalisme – red.] et dybtliggende og omfattende særpræg”, skrev Fjord Jensen.[6] I dag synes enderne at være ved at nå sammen. Den særlige vej – også andelsbevægelsens særlige vej – synes blot at have været en omvej. Fra at være livsform blev også landbrug til industri.



Det sætter ikke Fjord Jensens iagttagelse ud af kraft. Der skete noget undervejs. Noget blev gjort. Noget blev skabt. Og dette noget, dette livssyn, som ikke mindst er en skepsis over for gennemgribende industrialisering, har i dag alvorlige vanskeligheder med bonden som industriel producent. Først og fremmest i byerne kan der spores en vrede mod et landbrug, der både er magtfuldt og opleves som troløst over for egne gamle idealer. Konflikten om landbrugets industrialisering stikker dybt.

I den løbende planlægning skal der samarbejdes mellem kommuner og landmænd på den betingelse, at landzone har en særstatus i forhold til miljø- og planlovgivning. Der bliver stadig færre landmænd at samarbejde med, og de enkelte ejendomme bliver stadig større.

Tidligere var det officiel politik at søge at lægge tilrette for, at der blev flere gårde, og at der blev flere folk på landet. Hvis en stor gård blev nedlagt, blev den til flere husmandsbrug. Landbrugsjord skulle dyrkes som heltidserhverv af jordens ejer. Det blev gradvist ændret. I midten af firserne blev der givet adgang til, at andre end fuldtidslandmænd kunne erhverve landbrugsejendomme og derpå leje dem ud til fuldtidslandmænd. Krav om egen drift blev altså opgivet, og samtidig blev der lempet på adgangen til at sammenlægge ejendomme.

I dag fører nedlæggelse af en gård i stedet til, at der bliver færre og større gårde. Antallet af gårde rasler ned. De resterende bliver større og større. Bønderne er ikke længere en talstærk gruppe af mange småfolk. **JEPPE AAKJÆR** ville vel have korset sig, men det er altså forholdene i det tidlige 2000-tal. Om ikke andet giver det en anledning til påny at stille sig selv og hinanden nogle af de store, gamle, moderne spørgsmål. Om det traditionelle og det moderne. Og om landbrug som livsform og landbrug som industri.

Det er ikke umiddelbart muligt at se, hvad det kan nytte påny at rode med disse spørgsmål. Alligevel kan man ikke være ganske sikker på, at det ikke er risikabelt blot at lade dem ligge og gære og samle sammen til nye udbrud. Det ene øjeblik om **GENSPLEJSEDE FØDEVARER**. Det næste om **SVINEFARME** og gylleproduktion. Og det tredje, fjerde og femte?

”Industrivirksomheder skal have miljøtilladelser i forbindelse med udledninger, men landmanden kan på lempeligere vilkår smide sin gødning ud på markerne, som han vil.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

”Vi oplever af og til en konflikt mellem landbruget og kommunen – og vi famler lidt, for hvad kan vi gøre? Vi har som kommune ingen mulighed for at stille specielle miljøkrav ved eksempelvis udbygning af svinefarme. Kompetencen til at stille miljøkrav har regeringen taget, og de krav skal opfyldes – hverken mere eller mindre. Hvad disse spørgsmål angår, fører de ofte til diskussioner i byrådet, og det er helt traditionelt – Socialdemokratiet over for Venstre.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

”Frem til 1960 havde vi en bestemmelse, der sigtede mod at opretholde mange små landbrug, men bestemmelsen findes ikke længere, og der foregår nu en koncentration, hvor de store landbrug æder de små. I perioden siden 1986 er der sket større ændringer i landbrugsstrukturen, end der skete i forbindelse med udskiftningen. Hvis det havde fundet sted i Sydamerika, ville man have sagt, at det var en jordpolitisk kontrarevolution, hvor der tages fra de små og mellemstore og gives til de store. I praksis understøttes denne udvikling af planlægningen. Kodeordet er sektorisering: Der bliver nok tænkt i sammenhæng mellem planlægning, miljø og natur, for disse dele hører hjemme i samme ministerium; men der er ingen samtænkning hvad landbrugsudviklingen angår, for det er en selvstændig sektor, en småstat i staten, med egne fagfolk, ministerium og interesseorganisationer. Dette indebærer, at også den politiske debat fragmenteres, og at den fysiske planlægnings potentialer ikke udnyttes fuldt ud.”

Esben Munk Sørensen, professor, landinspektøruddannelsen, Aalborg Universitet

”Landbruget er ofte en forhindring for god planlægning. To tredjedele af landbrugsarealerne i Kalundborg Kommune ejes af folk, der har en anden indtægt. Der er ikke ret mange beskæftigede i landbruget. Det er en i dén grad marginal gruppe, der får lov at bestemme så meget. Landbruget bruger jo det offentlige rum, som var det deres private toilet. Der må gøres noget for at stoppe udbygningen af svinefarme. Vi vil ikke have dem og deres gylleproduktion, udvaskning og stank. De kan have dem i Jylland eller Polen. Her skal de ikke være. Vi vil have smukt bølgende kornmarker, vi vil have blomstrende syrenhegn, vi vil have kalve med øjne så store som tekopper. Vi skal være et bosætningsområde.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Se også **LANDSBYEN** og **NATUR**

CENTER OG PERIFERI

Se **DEMOKRATI**, **PARCELHUSET** og **URBAN**

DEMOKRATI OG OFFENTLIGHED

”Vi benytter os af forfase-møder. De findes ikke i planloven. Vi har selv indført dem. Det er et frygteligt ord – vi må finde på et andet – men ideen er god nok. Det drejer sig om møder, som foregår, før egentlig planlægning går i gang: Planlægger og bygherre sidder rundt om et bord med de lokale interesse-rede og naboer. Med forfase-møderne og det løbende samarbejde med vores lokalfora har vi fået skabt et system, hvor der er evig forstyrrelse, evig ubalance. Og det er vel, hvad demokratiet drejer sig om. Som planlæggere skal vi huske, at det ikke er vores plan, men borgernes og politikernes. Jeg kan huske dengang, vi som planlæggere mente at repræsentere folkets sande interesser. Jeg er vokset op med det. Vi voksede op med, at vi vidste, hvad der var det gode. For mig er det i dag borgerne, det handler om, deres vilje og evne til at tage ansvar for lokalområdet – at få den reelle snak, hvor meninger mødes og brydes, at folk kan opleve at blive taget alvorligt ... Vi etablerer en samtale. Der er ikke tale om et pædagogisk overgreb. Vi vil bare gerne have bedre tilrettelagte processer. Men der kan da være skyggesider: Jeg har været agent for kommunen i en sag, hvor der var tale om et politisk godkendt projekt med en bebyggelsesprocent på 135, skønt der kun var planmæssig dækning for 75 procent. I et sådant tilfælde kan det ske, at man rykker ud med overtalelse – og hvis området havde været beboet af mere veltalende folk, var det vel ikke lykkedes. Det burde aldrig være gjort på den måde. Det var snyd.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Rådhusets forhal har både et kundetoilet og en borger-pc. Skiltene med disse henvisninger er vel sat op i forskellige epoker. I hvert fald udsender de forskellige signaler om kommunens forhold til sine borgere og, dermed, om for-

skellige tænke måder om demokrati. Det er en kende tungt og abstrakt at skulle dechifrere sig frem til indholdsmæssige forskelle mellem sådanne tænke måder. Som planlægger er man ikke desto mindre nødt til at forsøge det. Siden de første planloves tid har fysisk planlægning jo været opfattet som et spørgsmål om demokrati og offentlighed.

Fysisk planlægning blev, og bliver, set som en aktivitet, der ikke kan undgå også at være samfundsplanlægning. Det dannede baggrund for de høringsbestemmelser, som blev indført i 1973.

Også i dag er offentlige høringer et centralt element i planlovgivningen, men de dominerende opfattelser af demokrati og politik har ændret sig undervejs. Ikke mindst har **BRUGEREN** – som efterhånden, til almindelig forvirring, ofte kaldes borger – fået stærkt øget betydning. En demokrati-opfattelse, der betragter **BORGEREN** som forbruger af politik har vundet frem på bekostning af en opfattelse, der lagde stor vægt på en skelnen mellem bruger og borger som roller, der hørte hjemme henholdsvis på markedet og i det politiske liv. Formålet med offentlighed, der sigter mod henholdsvis brugere og borgere, kan være vidt forskelligt.

Fysisk planlægning vil nødvendigvis altid have nogle brugere med nogle rettigheder, som skal respekteres. Den skrøbelige størrelse er borgeren, som kan og vil tænke ud over egen næse og øjeblikkelige behov, baghave og udsigt; som derfor kan tilægges et medansvar, og som kan bidrage med forskellige perspektiver på vanskelige spørgsmål. Hvornår er formålet med offentlighed at gøre brug af borgere, og hvornår er det alene at respektere brugere?

Gamle ord med nye meninger

Det danske samfund, som skabte og modtog planlovgivningens høringsbestemmelser, var på den ene side ganske rodfæstet i en bestemt politisk kultur, på den anden side på springet til politiske kulturændringer. Det er blevet karakteriseret som **FORENINGS-DANMARK** – en politisk kultur med en dobbelt borgerrolle, hvor folk kunne være aktive og gøres deres indflydelse gældende ad flere veje.[8] Dels som medlemmer af interesseorganisationer såsom andels- og fagbevægelse, der desuden fungerede som træningslejligheder med hensyn til møde- og diskussionskultur. Dels som individuelle borgere med skattepligt og stemmeret. Denne logik var nok alle dage mere en praksis end en teori, og kan kaldes **DET SAMARBEJDENDE FOLKESTYRE**s logik. Diskussion, forhandling og kompromisser havde særdeles stor betydning, og der blev ikke opereret med særligt strikte skillelinjer mellem stat og samfund. Juristen **EJLER KOCH**

kunne i 1968 sige som en selvfølgelighed, at: "Lovgivningen formaliserer kun det, som man er blevet enige om ved åben debat og diskussion på grundlag af saglige argumenter." [9] Det var en udbredt ide, at demokrati drejede sig om fælles beslutninger og var afhængig af diskussioner – offentlighed – som kunne sikre alsidig belysning af sager.

I den anden halvdel af halvfjerdserne blev det optalt, at mellem tre og fem procent af befolkningen deltog i drøftelser af alternative regionplanskitser. Det svarede til, at i gennemsnit 10.000-20.000 mennesker pr. amt brugte en eller flere aftener på at bidrage til diskussion om fysisk planlægning som et fælles anliggende. [7]

Allerede årtiet før var der imidlertid blevet talt beklagende om eksklusive rester af demokratisk debat. [6] Og da **DANSK BYPLANLABORATORIUM** i 1981 arrangerede en konkurrence, som indbragte 47 besvarelser af spørgsmålet om fysisk planlægnings rolle, fandt dommerkomiteen med Niels Østergård som formand i sin analyse af besvarelserne, at det var et gennemgående træk, at: "De traditionelle, politiske organer anses for uegnede til at opfange befolkningens utilfredshed – endsige ændre væsentligt på dens årsager. Med en folkelig baseret planlægning mener man derimod at have et redskab, der kan forbedre beslutningerne og medføre kursændringer i væsentlige spørgsmål". [10]

De fremherskende opfattelser af demokrati og politik var i skred. Det var ved at blive mere almindeligt at se på forholdet mellem det folkelige og det repræsentative, politiske system som et modsætningsforhold. Og det er karakteristisk, at arkitekten og planlæggeren **ARNE GAARDMAND**, da han i 1992 fortalte historien om de tidlige høringer, udtrykte sig fjendtligt om "specialisternes og politikernes dominans". [7] Politikere blev i tiltagende omfang set som folk, der tog indflydelse fra borgerne. Det repræsentative system blev portrætteret som mindre demokratisk end nærdemokrati, hvor hver enkelt kunne lade sin egen stemme høre. Gradvis fik ordet politik – i alle de former, det nu kan optræde i – en negativ klang. Det kom til at stå for kynisme, enøjet varetagelse af særinteresser og, især, politikeres varetagelse af egeninteresser. Det kom til at henvise til en politisk elite, der havde sat sig på statsmagten og stod i modsætning til en befolkning af '**ALMINDELIGE MENNESKER**', som i vidt omfang var udelukkede fra indflydelse og henvist til samfundslivets periferi.

I hele dette omskiftelige forløb, som – indrømmet – her er sammenfattet provokerende kort og skarpt, har henvisninger til offentlig diskussion bevaret en status som et selvfølgeligt argument. Men betydningsindholdet har flyttet

sig. Formålet synes ikke længere så meget at være at få offentlige anliggender alsidigt belyst, men snarere at sikre, at så mange som muligt deltager i diskussionen.

Formålet med offentlighed?

De høringsbestemmelser, som blev sat igennem i 1973, kunne altså på den ene side ses og praktiseres som en forlængelse af en dansk offentligheds-tradition. På den anden side kunne de også ses og praktiseres inden for rammerne af en demokratiopfattelse, der skar virkeligheden til på en anden måde. Inden for dén ramme drejede demokrati sig først og fremmest om at sikre **DEN ENKELTES AUTONOMI** og ret til i alle sager at tale på egne vegne. Her stod individ over for fællesskab, og den brede offentlighed over for politiske og intellektuelle eliter. Borgeren havde kontrolgaver i forhold til politikere og var i øvrigt forbruger af politik.

Formålet med offentlighed er forskelligt inden for de to logikker. I det ene tilfælde drejer det sig primært om at få sager belyst. I det andet tilfælde drejer det sig primært om at give hver enkelt adgang til at tale på egne vegne. De to formål kan i praksis komme på tværs af hinanden, hvis man ikke er bevidst om forskellen.

Det var næppe klart, da høringsbestemmelserne blev indført, hvordan der blev trukket på hvilke opfattelser af demokrati. Man kunne i fællesskab besynge demokratiet som det modsatte af totalitære tankegange, og enhver kunne så være salig i sin tolkning af, hvilket fremskridt de nye bestemmelser bidrog til. Sådan er det måske også i dag – bortset fra at det ikke længere er foreningsdanmark, der er kilde til de fremherskende opfattelser?

”Vi har 70 landsbyer og 22 lokalråd i kommunen. Lokalrådene har samlet sig i en paraplyorganisation, der hedder Fynsland, og som mødes med økonomiudvalget en gang om året. Alle slags folk deltager. Der er en ekstern lektor, en skatteinspektør, en pædagog, der er pensionister og hjemmegående – der er alle slags, nok flest mænd, men ikke udelukkende.”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

”Inddragelse af borgere, åbne debatter og åbne processer er rigtigt og vigtigt. Men det er min erfaring, at det først rigtig fænger hos borgerne, når man

kommer til konkret planlægning og konkrete initiativer. Ofte kan det for borgerne være svært at forholde sig til overordnede strategier og visioner. Men når jeg fremlægger konkrete planer og ideer for udviklingen af Horsens Havn eller Bræstrup midtby, så er borgerne i høj grad interesserede. Ved det første borgermøde om havnens udvikling havde vi et fyldt teater med ca. 500 engagerede borgere. På dét tidspunkt var de principielle beslutninger truffet – af en ganske lille kreds af borgere. Mens en meget stor kreds af borgere deltager i diskussionerne om de konkrete tiltag.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

”Man kan sige, at planlægning drejer sig om reorganisering af rettigheder i det fysiske rum – og dér er alle ikke lige. Selvom de har lige politiske rettigheder, har de ikke lige ejendomsrettigheder. Borgerne er ikke lige for loven med hensyn til fysisk planlægning. Det glemmes ofte i debatten.”

Esben Munk Sørensen, professor, landinspektøruddannelsen, Aalborg Universitet

”Spørgsmålet om, hvordan processen organiseres er blevet centralt. Processerne omfatter også borgermøder, hvor det først og fremmest er de akademisk uddannede, de veluddannede, der ytrer sig. Mødeformerne har karakter af formaliserede samtaler, hvor andre grupper let ekskluderes. Børn, indvandrere og sociale tabere kan ikke være med. Der er tale om deltagelseskanaler, som er skabt af folk på universiteterne, og det er de velstillede og veluddannede, der møder op. Men når vi taler om kvarterløftsprojekter i dårligt stillede områder, så er det ikke dem, der skal deltage på vores vilkår.”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

”Hvordan sikres der forståelse for, at der i den kommunale praksis må skelnes mellem demokratisk kommunikation med borgere og effektiv information til brugere?”

”Målsættende debat kommer ikke af sig selv, og vil man involvere andre borgere end ’Tordenskjolds kværlanter’, må tiltagene nødvendigvis handle om noget, der interesserer bredere – ikke primært enkeltsager eller topstyret legitimering af allerede trufne beslutninger.”

”[Det er] vigtigt at balancere højtråbende deltagelse med det mere lavmælte,

repræsentative demokrati. Hvis målet er at øge borgerdeltagelsen mellem valgene, kan det næppe overlades til græsrodderne alene. Kommunalbestyrelsen må tage ansvar for opgaven.”

Anker Brink Lund og Mia Nyegaard, CBS,

i 'Kommunaldirektøren og kommunikationsstrategien', KL, 2008

Se også **FAGKULTURER** og **FOLKETS STEMME**

EFTERSPØRGSEL OG UDBUD

”Jeg var fornylig knyttet til et projekt, hvor vi satsede på at bygge alle mulige slags boliger i ét område. Det skulle være blandet og afvekslende. Så kom krisen, og en specialist i markedsbehov blev koblet på. Han erklærede, at dét der kunne han ikke sælge – vi måtte forsøge at få alle lejligheder til at ligne en herskabsbolig på Frederiksberg, for det var dét, folk ville have. Siden har jeg grublet over, hvem det egentlig er, der bestemmer, hvad folk vil have: Hvem har magten over det?”

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

”I sidste ende tilpasser planlægningen sig til, hvad folk vil. Det er fornuftigt at bo i nærheden af en station – ok, siger folk, men de vil også have parcelhuset og bilen. Og man har jo ikke ladet være med at udlægge parcelhusbyggerier, selvom det ikke blev anset for det rigtige at gøre. Hvis efterspørgslen er efter parcelhuse, så bygger man ikke tæt-lavt. Og når der i dag fortættes i byerne, så er det fordi, folk synes, det er spændende at bo der. Det er næppe miljømotiver, som gør udslaget.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

Man smækker en stabel frikadeller på bordet og lader den ledsage af bemærkningen: 'Det er dét, de unge vil have!'. Ironien er spildt på de færreste. Henvis-

ninger til efterspørgsel er et af tidens mest brugte argumenter og har formentlig tilnærmelsesvis samme gennemslagskraft som argumenter, der drejer sig om sundhed og mulig livslængde. Grotesk overdrivelse kan synliggøre, at skepsis kunne være en mulig reaktion, men argumentet bruges gerne i alvor og med held. Den hellige, almindelige efterspørgsel – som markedets primære drivkraft og demokratiske legitimitet – er som hovedregel ikke noget, der spørges med. Men i hvilket omfang er for eksempel boligmarkedet efterspørgselsdrevet, og i hvilket omfang er det styret af udbud?

Det lyder besnærende, når en fremtrædende arkitekt – den nederlandsk-amerikanske **REM KOOLHAAS** – argumenterer, at "arkitektur kan ikke gøre noget, som kulturen ikke gør. Vi jamrer alle over fuldstændigt ensartede bymiljøer. Vi erklærer, at vi ønsker at skabe skønhed, identitet, kvalitet og særpræg. Men måske er de byer, vi har, faktisk ønskede. Måske giver netop deres karakterløshed de bedste livsbetingelser", foreslår Koolhaas.[11] Men er det dokumentation for, at noget er efterspurgt og ønsket, at det bliver købt eller brugt? Kunne det ikke være, at noget – såsom boliger og mad – blev købt og brugt, fordi det nu var, hvad der blev udbudt? Med hvilken grad af sikkerhed kan efterspørgsel observeres, måles og fastslås?

Nye boligområder bliver i dag gennemgående til på den måde, at grupper af **DEVELOPERS** og investorer har nogle midler, som ønskes investeret. Udbud, snarere end for eksempel kommunal efterspørgsel, er til at få øje på som en betydelig drivkraft i boligsektoren. Man behøver ikke at falde tilbage i tressernes tale om dæmoniske 'falske behov' for stiltfærdigt at rejse spørgsmålet, om der kan være den risiko ved det udbudsdrevne, at forbindelsen til faktiske behov og ønsker – ikke enkle størrelser, men alligevel – kan blive for spinkel?

"Jeg er ikke en ven af ørkesløse butikcentre: men hvorfor er der forresten altid så mange mennesker dér? De har stor søgning – det må man lade dem."
Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

Se også **BOLIGPOLITIK** og **OVERBLIK**

EJENDOMSRET

”Ejendomsretten er ukrænkelig. Ingen kan tilpligtes at afstå sin ejendom, uden hvor almenvellet kræver det. Det kan kun ske ifølge lov og mod fuld-
stændig erstatning.” **DANMARKS RIGES GRUNDLOV, § 73, stk. 1.**

”Zonering er planlægning – fastlæggelse af hvad et område må og ikke må benyttes til, og hvad der skal beskyttes og bevares. Men ejendomsdannelse og –udformning sker ikke i planlægningen. De planlægges ikke. Ejendomsformer er overladt til markedet. Borgerne har ofte illusioner om, hvor meget man kan med planlægning, men meget er faktisk overladt til markedet og til entreprenørerne. Man kan sige, at planlægning går ud på at sikre, at byen og landskabet frit kan udvikle sig i overensstemmelse med markedskræfterne.”
Esben Munk Sørensen, professor, landinspektøruddannelsen, Aalborg Universitet

”Se nu på Øhavsstien, som forbinder de fire sydfynske kommuner: Vi har haft en god dialog med landbruget om den. Landmændene er stort set klar over, at de er nødt til at gå i dialog, og vi har ikke været nødsaget til at ekspropriere for at få stien realiseret.”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

”Hvis man vil undgå, at der går kæder i det hele, må man bestræbe sig på at holde huslejerne nede. Men der er grænser for, hvad man kan styre – i hvert fald under forudsætning af, at der er et marked – hvis der pludselig bliver prisstigninger i et område.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

”Hvorfor tvinger vi ikke alle developers og entreprenører til at reservere en vis andel af deres byggerier til de lokale butikker? Det er da et problem, at de helst vil have kæder ind ... Det er ikke nok at sige, at der skal være plads til liv. Man skal også lægge tilrette for det.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

Se også **BONDEN** og **OFFENTLIGT**

FAGKULTURER OG PLANKULTUR

”Der findes forskellige planlæggerskoler. Jeg er landinspektør og fokuserer på ejendom, men andre planlæggere er mere proces-orienterede. De vil ikke bare inddrage folk, men forventer også at få top-engagement fra dem. Der arbejdes med proces-metoder, med fremtidsværksteder, visioner og så videre. Der er mange gode ideer – men risikoen er, at visionerne ikke lader sig realisere, fordi de mangler jordforbindelse. De gamle planlæggere vidste også noget om teknik og om, hvad der lader sig gøre ... I virkeligheden ligger sandheden vel midt imellem visioner og realisme. Ingen af delene duer alene. Spørgsmålet er, hvordan vi kan sikre balancen mellem interessen for processer og interessen for planlægningens indhold.”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

KOMMUNALREFORMEN flyttede i 2007 1.400 planlæggere og miljømedarbejdere fra de gamle amter over i de nye og større kommuner. Den tidligere arbejdsdeling, hvor kommunerne havde byplanlæggere, mens amterne havde beskyttere af det åbne land, blev ophævet. Naturargumentet rykkede ind i den kommunale plankultur som endnu et af mange argumenter, der af forskellige faggrupper og specialer regnes for dét selvindlysende argument, som enhver drøftelse må hvile på, og som i sig selv hverken behøver at blive forklaret eller forsvaret. En del sådanne selvindlysende argumenter er i omløb. Der er demokratiargumentet. Der er det æstetiske argument. Der er det historiske, det økonomiske. Og så videre. Og til hvert af disse forskellige argumenter eller perspektiver hører et sæt af som regel udtalte antagelser om, hvordan tingene og samfundet i virkeligheden hænger sammen, og hvad planlæggerens kerneopgaver følgelig er. Plankulturen er kort sagt en **TVÆRFAGLIG** kultur. Og ikke nok med det. Den er også et mødested for videnskab og politik.

Tværfagligheden har accelereret siden tresserne. Plankulturens klassiske mandskab af ingeniører og arkitekter reagerede på hvas og udbredt kritik ved at indbyde andre faggrupper til at være med og undskyldende præsentere sig selv som **ÆRKETEKNIKERE**. Geografer, fysiologer, psykologer, sociologer, økologer og økonomer blev nævnt i konkrete indbydelser. Og statistik, matematik, organisationsteori og kybernetik.[9] Der var faste roller. Mennesket i planlægningen blev regnet for at være repræsenteret af humanisterne, og borgerne

af de valgte politikere. Arkitekten måtte have "en vis berøringsflade med det samfund, han planlægger for – en kontakt, der bedst skabes gennem en forståelse af politikerens tolkning af dette samfunds virkemåde", mente arkitekten **ARNE JENSEN**.^[9]

Slet så ordentligt og ryddeligt skulle det ikke blive i praksis. Faglighed og **PROFESSIONALISME** har fået overordnet status af selvindlysende argumenter, og spørgsmålet "Angriber du min faglighed?" er tegn på dyb krænkelse. Hvad kan det betyde for udøvelsen af kritik hen over faggrænser? Fra at være opfattet som en særlig betragtningsmåde – politikernes tolkning – er politik i tiltagende omfang selv blevet gjort til en genstand for faglig observation. Det er blevet mindre klart, hvad det vil sige, at plankulturen er et mødested for det faglige og det politiske. Opfattelser af begge dele er på gled.

Fra paternalisten til eksperten – til?

Fagligheden har skiftet facon i det seneste halve århundrede. Set på tilpas afstand lader en udvikling sig skelne som en bevægelse bort fra en faglig paternalisme, der fungerede inden for rammerne af det samarbejdende folkestyre, til nutidens ideal om udenforstående eksperter, der opererer i forhold til stat, marked og lokale fællesskaber. Personlig autoritet er i vidt omfang blevet afløst af upersonlig ditto. Stadsarkitekten, stadsingeniøren, overlægen, overlæreren og lokalredaktøren er ved at blive historiske størrelser.

Man kan se paternalisten som en autoritær figur, hvis endelige gravlæggelse det blot gælder om at fremskynde mest muligt – en **ÆLDRE EMBEDS-HERRE**, der i bogstavelig forstand mente at vide bedre og at have ret og pligt til at kontrollere, at de rette beslutninger blev truffet og ført ud i livet. Alle paternalistens kritisable og irriterende sider til trods kunne der måske alligevel være sider af figuren, og de sammenhænge han indgik i, som det kunne være nyttigt at bevare i en plankultur, der skal være mødested for det faglige og det politiske? Holdningen til holdninger, for eksempel. Betydningen af personligt ansvar. Forbindelsen mellem det intellektuelle og det politiske.

Entydigt er det ikke, hvilken figur der er i færd med at overtage efter paternalisten. På den ene side har den **VIDENSKABELIGE EKSPERT**, hvis meninger tilskrives værdi som upersonlig viden, fået stærkt øget betydning. På den anden side synes også en moderfigur at tone frem. Læreren skal være konsulent. Lægen kan kombinere rollen som operatør af måleapparatur med vejlederrollen. Og i de europæiske byplanlæggeres charter fra 1998 ^[3] tilskrives planlæggeren en rolle som koordinator og formidler, koreograf og "enabler".

Her er ingen børn, elever, patienter eller borgere, der skal sættes på plads af den strenge fader og eventuelt tugtes til deres eget bedste, men der er en lyttende, indfølelse og omsorgsfuld **MODERSKIKKELSE**, som med blide vink leder de små på rette vej. Hvor realistisk er dette? Og hvordan passer det for eksempel til de økonomiske realiteter, der gør det til en opgave for kommunernes planlæggere at skulle føre forhandlinger om byggeprojekter med store og pengestærke grupper af **DEVELOPERS** og investorer?

Patos og praksis

Betydelig patos emmer ud af det europæiske byplanlægger-**CHARTER** fra 1998. Man vil bekæmpe arbejdsløshed, fattigdom og social udelukkelse, og der er i det hele taget ikke mange problemer, som ikke kan og bør søges løst gennem fysisk planlægning. At planlægning fortsat drejer sig om politik er i det mindste åbenbart.

At forsøg på at føre planer ud i livet ikke sjældent kan skuffe er så en erfaring fra det daglige planlæggerliv, der emmer betydeligt mindre af patos – men måske også af mangel på tid og tilbøjelighed til eftertanke og drøftelser, der rækker ud over det akutte? Byfolk og naturfolk. De stort tænkende i udviklingsafdelingerne. De akkurate teknikere. Arkitekter, ingeniører, landinspektører, kommunikationseksperter og proces-konsulenter. Og så videre. I praksis synes det ofte at blive til en **FÆLLES PLANLÆGGERIDENTITET**, som er knyttet til det offentlige og politiske, men ikke nødvendigvis til fælles overvejelser af, hvad dét så vil sige.

”Så møder vi en dekan, der siger, at vi skal skrive om det på engelsk og finde et internationalt, pointgivende tidsskrift. Men det, vi vil, er at sikre professionel understøttelse af en planlæggerprofession med hensyn til faglighed og praktisk-politiske spørgsmål ...”

Esben Munk Sørensen, professor, landinspektøruddannelsen, Aalborg Universitet

”Jeg interesserer mig for processer, ikke resultater. Jeg er ligeglad med, hvad der står i strategien; min interesse drejer sig om, hvordan den bliver til og om at kunne sammenligne med andre processer.”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

Se også **DEMOKRATI, FOLKET** og **TEKNOKRATI**

FOLKETS STEMME?

”Man er begyndt at se planerne som snærende for udviklingen. Byerne udvikler sig hurtigt. Det kan ikke kun styres af lokale beslutninger, men følger også af udviklingen i den globale økonomi. Det er heller ikke længere alene kommunalpolitikere og fagfolk, der træffer beslutningerne. Man har involveret brugerne og private virksomheder, investorer, interesseorganisationer – alle mulige inddrages. Det omfatter en masse professionelle interesser. Kommunalbestyrelsen har forskellige forbindelser med dem, og det er svært at sige, hvor magten ligger.”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

Hvem repræsenterer ’folket’ i hvilken forstand? Det har aldrig blot været valgte politikere, som mente bedst at kunne garantere det demokratiske princip om, at magten skulle ligge hos folket. Journalister har gerne villet være med og har nogle gange fremstillet sig selv som folkets egentlige repræsentanter, mere sande end systemets valgte repræsentanter. Interesseorganisationer har også haft status som folkelige repræsentanter. Og inden for samfundsvidenskab har der været lignende ambitioner.

GEORGE GALLUP, for eksempel, som i 1935 startede the American Institute of Public Opinion – og som fra 1948 valgte at koncentrere sig om markedsundersøgelser – havde klart politiske ambitioner med sine meningsmålinger. Takket være videnskabelige meningsmålinger ville det ikke vare længe, før man med den yderste pålidelighed kunne sige, at demokratiets højeste udviklingsstade var nået, idet folkeflertallets vilje ville kunne fastslås på ethvert tidspunkt, gjorde Gallup gældende i 1938. Han så meningsmålinger som et middel til at kompensere for en tiltagende indskrænkning af deltagelsen i det parlamentariske demokrati. Meningsmålingers resultater kunne, mente han, ses som et mandat fra folket til de politiske ledere, og de kunne bidrage til at genoprette en moderne variant af de græske folkeforsamlinger i landsomfattende skala. Den offentlige mening, dokumenteret ved hjælp af meningsmålinger, betragtede han som en modvægt mod politiske eliter og den politiske repræsentations adskillelse fra folket.[12]

Historien om Gallup er en historie om en tendens, som findes i samfundsvidenskabernes historie. Den er interessant at trække frem her, fordi samfundsvidenskab i de seneste årtier har fået øget betydning i plankulturen, hvor der

er en lang tradition for at forbinde planlægning med demokratisk offentlighed. Traditionen videreføres i disse år først og fremmest under overskriften 'inddragelse'. Denne **INDDRAGELSE** – som også tillægges stor vægt i det europæiske byplanlægger- charter – gøres til genstand for videnskabelig observation og teknikudvikling og har fået status som et ekspertfelt i sin egen ret. Det foregår en bevægelse fra '**OFFENTLIGHED**' til '**KOMMUNIKATION**'. Hvor fører det hen? Ligger det i forlængelse af Gallups bestræbelser med hensyn til videnskabelig repræsentation af folket? Er det udtryk for en fortsat bevægelse fra en politisk over i en teknisk-videnskabelig logik? Hvilke omkostninger kunne der være ved en videnskabeliggørelse af selve de politiske processer? Kan initiativ og debat studeres og organiseres ihjel? Eller tværtimod?

Arkitekten Arne Jensen tillagde klart politikere en evne til forstandig virkelighedstolkning, da han i 1968 [9] rådede planlæggere, der ville sikre sig en berøringsflade med samfundet, til at se på politikeres tolkning af samfundets virkemåde. Har vi bevæget os fra en bred politikerrolle, der omfattede vurderinger af virkeligheden, til en snæver politikerrolle, hvor politikerens opgave er begrænset til at træffe beslutninger inden for rammerne af faglige beskrivelser af virkeligheden? Er det fremmede for planers realisme?

Se også **DEMOKRATI, FAGKULTURER** og **TEKNOKRATI**

FORSKELLIGHED OG FÆLLESSKAB

"I forsøget på at fremme det individualistiske, er vi blevet mere og mere ens. Hvordan sikrer vi forskelle, der betyder noget? Man kan ikke designe det mangfoldige. Forsøget er faktisk blevet gjort fornylig. Nogle dyre grunde nær en motorvej og en større provinsby blev udlagt til bebyggelse, og kommunen besluttede sig for at give de velhavende købere plads til at frembringe noget særligt. Altså var der ingen krav a la kun én etage og udelukkende røde teglsten. Nej, det skulle bare være 'kvalitet'. Hvert enkelt projekt blev derfor blot kvalitetsvurderet af en arkitekt, og i dag kan man så beundre det samlede resultat: Det er blevet et meget ensartet område, både hvad angår husene og



de meget lidt sanselige haver. Det er da paradoksalt. Når der bliver skabt et frirum, så bliver det udfyldt med det ensartede. Hvorfor bliver det ens, når det er frit? Friheden bruges øjensynlig blot som en mulighed for at iscenesætte sig selv som én, der lever op til de samme idealer som alle de andre.”

Tom Nielsen, lektor, Arkitektskolen i Aarhus

”I tresserne var folk engagerede i det almene. Siden skiftede det, og man blev mere optaget af det sublime og unikke. Det, som er gået tabt, er ansvarsfølelsen for de fælles værdier. I tresserne og halvfjerdserne var der jo en diskussion af disse ting. Man diskuterede samfundsformer, byudvikling, boformer, fællesskab. I dag har vi stort set ingen diskussion, men vi har enorme områder, som skal byudvikles og kommer til at rumme titusindvis af boliger. Det omfatter blandt andet gamle industriarealer, hvor industrien er nedlagt eller flyttet væk. De ligger ofte på steder med stor herlighedsværdi, med adgang til vand, til havne. Det er store udfordringer. Men der er stort set ingen diskussion ... Den diskussion, vi har brug for, drejer sig om fællesskabet. Den drejer sig om dialektikken mellem det individuelle og fællesskabet. Vi mangler tanker om fællesskabet, som på en eller anden måde er gået tabt i processen.”

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

I det 21. århundredes første årti er bekendelse til forskellighed og mangfoldighed et af de mest sikre bud på et standpunkt, som man kan give udtryk for i en forsamling af pæne mennesker uden at blive opfattet som afviger. Det er ikke specielt for Danmark, men gælder også her. Ej heller er det begrænset til plandebat, men gælder også dér. Forskellighed synes at være en **FÆLLES VÆRDI** og samtidig en **FÆLLES LÆNGSEL**. Af gode grunde ledsages bekendelser til forskellighed nemlig gerne af en beklagelse, som drejer sig om tiltagende ensartethed, om forskelle der forsvinder. Og ikke sjældent kommer nok en beklagelse til. Den drejer sig om fravær af fællesskab.

Det er *ikke* bare sådan, at nogle sukker efter flere forskelle og andre efter mere fællesskab. Nej, det er også sådan, at nogle både sukker efter flere forskelle og mere fællesskab, bekymres over en ensartethed, der synes at være udtryk for fravær af fællesskab, og søger efter en form for fællesskab som ramme om forskellighed. Det sker, at denne bekymring og søgen er tilsat en

undren over, hvorfor større frihed øjensynlig let kan befordre **HOMOGENISERING**, snarere end større forskellighed og mangfoldighed. Det er forholdet mellem det frie, det forskellige og det fælles, som nager – eller, om man vil, forholdet til frihed, (forskell)ighed og broderskab. Og et af problemerne kan ligge i en tidsånd, der sidestiller fællesskab med ensartethed og ufrihed. Dermed anbringes plantænkning i et dilemma, hvor der skal vælges side mellem forskellighed og frihed på den ene side og fællesskab på den anden. Men er dette et ægte dilemma?

Frihed, (forskell)ighed og broderskab

Debattører gør opmærksom på, at trods tilsyneladende store ideologiske modsætninger inden for arkitektur og planlægning er det forbavsende ensartet, hvad der faktisk frembringes i form af boligområder, indkøbscentre og så videre. Observationen kan danne udgangspunkt for efterspørgsel efter forskellighed, men på hvilken måde – hvis overhovedet – giver det mening at efterspørge forskellighed? Er det noget, som kan produceres og derpå gøres til genstand for køb og salg på et marked? Giver det mening at tale om et **FORSKELS- OG IDENTITETSKRÆVENDE MARKED**?[13]

Nogle analyser fremhæver en modsætning mellem et fysisk miljø, der bliver mere og mere ensartet, mens de mennesker, der skal bo i det, er mere forskellige end nogensinde før og lever mere forskelligt og friere end før. Det kan danne udgangspunkt for efterspørgsel efter planlægning og byggeri, der kan understøtte fællesskab på de ændrede betingelser – men holder selve iagttagelsen stik? Er folk faktisk mere forskellige og mindre bundne end før? Eller er det bare svært at få øje på den ensartethed, man selv er en del af? Eller er det bare vanskeligt at finde ud af, hvad forskellighed er? En repræsentant for **DANMARKS RADIO** gjorde i 2008 gældende, at man havde erkendt, at folk var forskellige, og derfor blev der nu produceret fire forskellige radioaviser. Det kunne tyde på, at der trods alt er måde med forskelligheden.

Forholdet mellem fællesskab, forskellighed og frihed er ligesom alle de andre store samfundsspørgsmål oldgamle problemstillinger, der kan holde diskussion og uenighed i live – og dermed befordre forskellighed. Udbredelsen af den forestilling, der forbinder fællesskab med det homogene og bundne – som man udmærket kan være fortalere for i positiv forstand – sættes imidlertid i nutidige debatter sjældent til diskussion. Er **ENIGHEDEN** blevet for stor? Er diskussionskulturen blevet for overfladisk til, at man nogensinde når ned til de lag, hvor uenigheden befinder sig?

Betegnelsen 'oldgammel' skal tages bogstaveligt. Temaet udgjorde kernen i uenigheden mellem **ARISTOTELES** og **PLATON** for over 2.300 år siden. For megen enhed i et samfund – en bystat – kunne reducere det til ikke andet end en husholdning, mente Aristoteles, og det ville sige til en social enhed med herredømme og undersåtter, til forskel fra en politisk enhed med ligestillede borgere og demokratiets mulighed. Det politiske liv og den dertil hørende offentlige diskussion udgjorde i denne logik indbegrebet af menneskelig frihed. Frihed, fællesskab og forskellighed hørte altså sammen. Det ensartede – herunder et overmål af enighed – kunne true både frihed og fællesskab. Kort sagt: Forholdet mellem forskellighed og fællesskab blev ikke anset for et dilemma.

Kilder til ensartethed?

Nutidig ensartethed – i det fysiske miljø og mere generelt – kan flyde fra mange kilder. Moderne **VIDENSKAB** er én af dem. Humanisten Bjørn Poulsen formulerede det på denne måde i 1968: "Videnskaben søger som bekendt invarians, og derfor har den så svært ved at komme til rette med den menneskelige kultur, der tilsyneladende varierer uendeligt. Mennesket som biologisk væsen er derimod forbavsende konstant, og det er da uundgåeligt, at man i en videnskabelig tidsalder føler sig på mere sikker grund, når man udtaler sig om menneskets biologiske behov." [9] Statslig regulering, der bygges på videnskab, kan selvfølgelig få samme præg.

INDUSTRIALISERING er en anden kilde til ensartethed. Industriel produktion er for eksempel af arkitekten og planlæggeren Arne Gaardmand blevet karakteriseret som "produktion, hvor den økonomisk betingede udvælgelse af få typer – og rationel kranføring – nok skaber prisreduktion, men ofte også kommer i strid med ønsker om variationsmuligheder og kunstnerisk kvalitet". [7] Den svenske arkitekt og byplanlægger Sune Lindström forventede ganske vist i 1961, at industrialisering kunne "give en arkitektur, som er mere afvekslende end nu, med større variationer i bebyggelsestyper, med større variationer i materialer og byggemåde og med variationer i detaljer, som det står åbent for den enkelte at vælge mellem." Lindström var dog forsigtig nok til at tilføje, at alt dette ville bero på "hvilke værdiskalaer vi bygger på, og hvilke vi kommer til at bryde ned i samfundslivet". [7]

Nok en kilde til homogenisering kan være dyrkelse af fællesskab som landsby, som nære fællesskaber, holdt sammen af fælles værdier og moral: fællesskab som socialt fænomen, der lader sig dokumentere som en enhed i

sociologisk forstand, men hvor der er ringe plads til den uenighed, der er ker-
nen i et politisk liv.

Og også **MARKEDS**orientering kan ensrette. Godt nok er det almindeligt
at opfatte markedet som modsætning til både landsby og stat, men markeds-
frihed lader til at kunne gøre det samme som **LANDSBYMORAL** og statslig
regulering. En markedslogik, der går ud på at have hele verden – eller udvalgte
segmenter af den – som sine potentielle kunder, må fremhæve et bud om at
behage så mange som muligt og at støde så få som muligt. Som tidsånd, der
ser på samfundslivet som en markedsplads, kan det give sig udslag i iscene-
sættelse, der skal signalere tilpasning til bestemte gruppers standarder med
hensyn til adfærd, livsform og udseende. Herunder måske en standard, der
går på tværs af grupper, og som går ud på, at man ikke skal ligne alle de andre.
Det kan få fysisk form i boligkvarterer, hvor alle huse i så høj grad udstråler
forsøg på demonstration af individuelt særpræg, at denne ene bestræbelse
overdøver alt andet og resulterer i et standardiseret indtryk. Måske er det
sådan, at allerede det at ville lave noget anderledes – til forskel fra faktisk at
være anderledes og at give udtryk for det – kan bevirke, at det ikke lader sig
gøre? Måske kan der ikke komme forskellighed ud af bestræbelser, der ikke
vil andet end at sælge sig selv?

I det opgør med **FUNKTIONALISMEN** som så godt som alle og enhver på
planområdet nu i snart et halvt århundrede har været optaget af, kan det kriti-
ske blik vendes mod staten som ensrettende teknisk apparat, der begrænser
det enkelte individs eller lokalsamfunds frihed med reglementer, forbud og
påbud. Det bliver så en opgave at begrænse **STATSLIG REGULERING** for at
beskytte den enkelte og de lokale samfund. Det kritiske blik kan også vendes
mod udbredelsen af teknisk tænkning til, hvad der regnes for ikke-tekniske
dele af den enkeltes tilværelse og samfundslivet. Det bliver så en opgave at
begrænse standardisering som **TEKNIFICERING** og videnskabeliggørelse for
at beskytte det fælles, offentlige og politiske – et formål, som statslige regule-
ringer, forbud og påbud kan tjene til. Det fælles spørgsmål er, hvornår statslig
eller anden offentlig regulering kommer til at tjene ensretning snarere end
fællesskab. Det må kunne diskuteres konkret fra sag til sag.

”En af mine yndlingsanekdoter handler om kommunen, der stillede krav om,
at husene i et område skulle være forskellige. Man krævede altså variation.
Så opstod der markedsproblemer, og intet blev bygget. I sidste ende blev det

til, at området blev bebygget med helt ens huse. Man kan ikke regulere sig til variation. Omvendt kan de æstetiske konsekvenser af den variation, som det brugerdrevne nogle gange fører til, bestemt diskuteres. Den ene vil have sit svenske træ-typehus, og den anden lige ved siden af vil have sin kopi af en murermestervilla. Hvordan kommer det samlede resultat til at blive?”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

”Kæderne præger bylandskabet. BR. McDonalds. Netto. Tendensen går i retning af større enheder og større standardisering. Samtidig er der i boligområderne en tendens til, at alle skal være så unikke, at det bliver leverpostej over det hele.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

”Driften mod det ensartede må vel skyldes forsøg på markedsorientering – men også inden for marketing findes faktisk den mulighed, at man kan prøve at være markedsdrivende. Mange tror nok, at markedsorientering slet og ret betyder, at man retter sig efter det almindelige på markedet. Men hvis alle gør det samme, så er der jo ikke længere nogen forskel, og så er det ikke længere muligt at konkurrere på kvalitet. Det kan man undgå ved at turde differentiere, ved at turde stå for noget og ved at turde at konkurrere på andet end størrelse. Men når man studerer, hvordan kommuner søger at brande sig selv, får man indtryk af, at der ikke findes byer, som vover at være niche-byer, der repræsenterer noget særligt. Alle skal være store. Ingen siger: vi skal bare stabilt tiltrække 300 turister hvert år – så kører det rundt. Men alle kan da ikke være kæmpestore og have 10.000 turister hvert år. I konkurrencen om at blive de største risikerer kommunerne at udviske deres særpræg, som ellers kunne være deres største aktiv.”

Pernille Schnoor, ekstern lektor, Institut for Internationale Kultur- og Kommunikationsstudier, CBS

Se også **IDENTITET**

GHETTOER SOM TILVALG

”En funktion af de såkaldte problemområder er, at resten af byen kan blive fredet for problemerne. Efter min mening ligger løsningen derfor også i den samlede by. Det er planen for den samlede kommune, der betyder noget. Man må se på, hvem der bor hvor, og hvordan det går dem. Segregering vil finde sted, hvis man intet foretager sig. Folk klumper sig sammen i boligområder i homogene grupper. Den slags problemer har markedet aldrig kunnet løse. På den anden side har jeg aldrig mødt en byplan, der ikke har drejet sig om at skabe større social lighed – altså at undgå segregering, at blande folk, at modvirke tab af sammenhængskraft, at prøve at få det lille samfund til at blive en kopi af det store med hensyn til beboersammensætning. Der skal være en præst, en lektor, en Jens Vejmand og så videre. Man har villet bygge samfund ud fra en fællesskabstanke og høje idealer om lokalt engagement. Men man har nok glemt at tage med i betragtningerne, at folk ikke nødvendigvis ser deres boligområde som udgangspunkt for hele deres tilværelse.”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

LOs **UGEBREV A4** offentliggjorde i november 2008 en række konklusioner fra en undersøgelse [14], som handlede om akademiker-ghettoer eller, for nu at bruge ugebrevets eget sprog, om en ”uddannelseselite”, der ”lukker sig om sig selv” – mere udpræget blandt yngre end blandt ældre akademikere. Flere akademikere (38 procent) end andre danskere (26 procent) foretrækker at bo i et område, hvor der overvejende bor mennesker med samme sociale baggrund som dem selv, skrev ugebrevet.

Undersøgelsen er et bidrag til en gryende debat om social segregation, om fysisk adskillelse af sociale grupper, som et samfundsproblem. Der tales om social ghettoisering, en udvikling der har karakter af græsrodsbevægelse: Flere og flere søger sammen i boligområder med mennesker, der ud fra sociologiske kriterier ligner dem selv, og der bliver færre socialt blandede boligområder. Det kan altså dreje sig om isolation i grupper med samme **UDDANNELSES**-længde – et fænomen som formentlig kan forstærkes af den konsekvente brug af betegnelsen elite om den hastigt voksende gruppe, der har gennemført en moderne, standardiseret universitetsuddannelse og anskaffet sig en studie-gæld. Det kan også dreje sig om isolation i grupper med samme **ETNISKE** bag-

grund. Eller isolationen kan være **ALDERS**betinget og for eksempel give sig udslag i fremvækst af barrikaderede luksus-olde-koller i tillempet Florida-stil.

Hvad er det nye? Velhaver- og arbejderkvarterer er ikke nye ord, snarere faktisk lidt gammeldags. De henviser til en tid, hvor velhavende folk kunne trække sig tilbage til ro, orden og skønhed, mens arbejdere måtte bo, hvor de havde råd til at bo. Er det nye, at selvvalgt isolation i sociale grupper tenderer mod – ligesom 'luksuslejligheder' – at blive et massefænomen, og at det ikke længere blot er en lille overklasse, der føler trang til og økonomisk er i stand til at afgrænse sig fra omverdenen eller, om man vil, fra samfundet?

Den bekymring, som ligger bag den gryende debat, drejer sig om sammenhængskraft, om tab af samfund til fordel for udvikling af isolerede parallelsamfund, om en bevægelse, hvor den enkeltets identitet udelukkende afhænger af tilhørsforhold til en eller flere, nøjere afgrænsede grupper. En sådan udvikling betegnes også som en trussel mod ligheden i samfundet. Det er ikke selve eksistensen af forskellige samfundsgrupper, men manglende kontakt mellem grupperne, som i denne sammemnhæng beklages. Det er samfundsborgerrollen – som er politisk, snarere end social – der anses for truet.

Er det en udfordring til fysiske planlæggere? Bør fysisk planlægning søge at nedbryde eller undgå at medvirke til, at der bygges barrierer mellem, hvad der i aktuel arkitekturdebat er blevet kaldt sociale og etniske **MONOKULTURER**? Ville det være muligt? Ganske vist har planlægning altid også drejet sig om at bygge samfund, men måske er det en lige lovligt stor mundfuld for fysiske planlæggere at skulle pumpe liv i en politisk dimension, der har fået **TIDSÅNDE-DRÆTSBESVÆR**?

"Der er kvarterer, hvor andre kun kommer, hvis de er tjenestefolk eller indbrudstve. Det hænger sammen med ejerforhold, som sætter sig i stedets ånd."

Esben Munk Sørensen, professor, landinspektøruddannelsen, Aalborg Universitet

"Dette er en engageret kommune. 30 procent af børnene går i friskole ... Man skal ikke forveksle friskoler med privatskoler. Man sender sine børn på privatskole for at sikre, at de kommer til at gå sammen med børn fra en bestemt social klasse. Men friskoler handler om holdninger."

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

Se også **BOLIGPOLITIK**, **IDENTITET** og **XENO**



HISTORIE

Forholdet til det historiske har været en konflikt, der har stået i lys lue siden oplysningstiden – og striden varer ved. Den nederlandsk-amerikanske arkitekt Rem Koolhaas uddeler ros til **SINGAPORE** som en by, det er lykkedes at nå frem til at repræsentere det nutidige og at udslette ethvert spor af autenticitet.[11] Og den europæiske **SAMMENSLUTNING** af byplanlæggere bekendtgør, at det basale problem for nutidens europæiske byer – forskellige på grund af deres lange historie – er fraværet af forbindelseslinjer, ikke kun i fysisk forstand, men også i forhold til tid.[15]

”Alle byer har en originalitet, en autenticitet, en identitet, som bunder i noget historisk – noget, der er sket, og ikke bare noget, man finder på. Men i stedet for at finde dette særlige frem og bruge det som et aktiv, prøver kommuner i deres branding at finde på noget nyt, som skal differentiere dem fra andre. Dette nye bliver så til kopier.”

Pernille Schnoor, ekstern lektor, Institut for Internationale Kultur- og Kommunikationsstudier, CBS

”Jakriborg ligger mellem Lund og Malmø. Det er et mærkeligt sted med en mærkelig historie. Oprindeligt var det en skånsk bondegård. Familien havde rejst i Tyskland og set tyske gavthusbyer. Inden hun døde, afkrævede moderen sønnerne – Jan og Kristian – det løfte, at de skulle omdanne gården til sådan en by. Det gjorde de så – jeg ved ikke om historien er sand, men den er god. Stedet er kitsch. Det er aldeles historieløst. Alligevel kan jeg – til nogen rædsel for dannede mennesker, jeg har haft med på ekskursion dertil – føle behag ved at være der. Der er mange små smug og intime rum. Der er en stor plads med høje huse, og så bliver husene lavere udefter. Der er noget rent fysisk, som faktisk virker.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

”Vi må til at snakke autenticitet igen. Vi må finde en tredje vej – ikke modernisme, men heller ikke den regionalisme, der søger at nybygge gammel by ved at gå tilbage til lokale traditioner, som ikke længere er i live. Det giver jo

blot en yderside, som ligner noget gammelt og en inderside, som er hypermoderne. Den tredje vej må afspejle de værdier, vi har i samfundet i dag. Vi må finde bygnings- og boligformer, der svarer til nutidens værdier med hensyn til familieliv, arbejdsliv, sociale netværk og værdsættelse af det sublime.”

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

Se også **ARKITEKTUR, IDENTITET** og **ØJEBLIKKET**

IDENTITET, INDIVID OG IMAGE

”Det er slående, hvor ensartet danske kommuner brander sig på nettet. Det er paradoksalt, hvis ideen med branding er at fremhæve det unikke. Alle skal have shopping-center og kulturhus. Før skulle de have et springvand, lavet af en lokal kunstner.”

Pernille Schnoor, ekstern lektor, Institut for Internationale Kultur- og Kommunikationsstudier, CBS

”Det kan da godt være, at der er en tendens til, at alle brander sig på de samme ting. Forskellen er bare, at vi får det. Hos os bliver det til virkelighed. De andre får det ikke. Det er nok bare, fordi vi er heldige, at vi ligger dér, hvor vi ligger. Men det drejer sig også om en evne til at stå sammen og løfte i flok. Hos os løftes der i flok med hensyn til oplevelsesindustrien.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

Sin højre arm taler man om, hvis den gør ondt. For tiden tales der rigtigt meget om identitet. I forbindelse med debat om planlægning drejer det sig om steders identitet, hvordan den kommer eller ikke kommer til udtryk i planlægning og byggeri og, ikke mindst, hvordan den søges præsenteret – eventuelt med indadvirkende kraft – for omverdenen.



Personlig identitet kan beskrives som "et menneskes fortsatte beståen som én og samme person, til trods for – eventuelt betydelige – psykiske og fysiske forandringer".[16] I princippet er det ikke svært at overføre denne definition på steder. Definitionen har at gøre med stabilitet og kontinuitet, at et særligt indhold er bestandigt, varer ved, kan regnes med og genkendes i en eller anden form. I praksis kan det nok forenes – omend ikke uden videre – med normer og idealer om fleksibilitet, tilpasningsdygtighed, forandringsvillighed. Kan det også forenes med et ønske om fremfor alt at fremstå som attraktiv og have et tiltrækkende image? Og hvordan går det i spand med den omsiggribende brug af 'individualisme' som et smædeord?

Ikke mindst i plandebatten dukker henvisninger til **INDIVIDUALISME** hyppigt op som mærkat for en holdning, der er *imod* fællesskab og *for* individet som egoist. Under denne brug af ordet ligger altså en forestilling om en dyb modsætning mellem individ og fællesskab. Andre, næsten glemte betydninger bygger ikke på denne modstilling, men forbinder det individuelle med åndsegenskaber, med særpræg, egenart, ejendommelighed – man fristes til at sige: med identitet.

"Dette er et Grundtvig-Koldsk område. Det er friskolernes og højskolernes højborg. Det betyder, at vi er vant til at tage en frisk debat, og at mange møder op, når vi skal drøfte planer. Det er et privilegium, at de gør det. Vi kan regne med, at 60-70 mennesker møder op en aften for at drøfte fremtiden for deres landsby."

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

"Planlæggere har aldrig været særligt optaget af at markedsføre og synliggøre sig, men mere af selve planlægningsopgaven. Det der med at 'være på landkortet' ... det må da være borgernes velfærd, det drejer sig om. Det skal være ordentligt."

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Se også **FORSKELLIGHED, HISTORIE** og **SPROGET**

JEKYLL OG HYDE

Den er mere end en fortælling om eksperimenter med sære vædske, som leder i ulykke – beretningen om Dr. Jekyll og Mr. Hyde, offentliggjort i 1886 af Robert Louis Stevenson. For planlæggere, og for andre praktikere, der virker i området mellem det politiske og det faglige eller videnskabelige, har fortællingens to figurer styrke som illustrationer af aktuelle tænkemåder.

Jekyll og Hyde er rene modsætninger. På den ene side har vi den pæne, nydelige, respektable og respekterede Dr. Jekyll, på den anden side den rå, brutale, ubeherskede og særdeles foruroligende Mr. Hyde, der ender med at tage magten. Jekyll og Hyde er et sindbillede på **PURITANSKE** tankegange, som moderne videnskab har dybe rødder i. De er absolutter, som kæmper om magten. De repræsenterer et enten-eller, som også er deres fælles forudsætning og præmis. De kender ikke til mådehold. Den ene vil fuldstændig undertrykke den anden og tvinger samtidig sig selv til at gå planken ud. Dr. Jekyll bliver til Mr. Hyde. Og dermed er en evig pendulbevægelse sat i gang.

På lignende vis er der en overflod af **MODSÆTNINGSPAR** i debat om arkitektur og planlægning. Landsby versus marked.. Det nye versus det traditionelle. Stort versus småt. Individ versus fællesskab. Planlægning versus kaos. Velfærd versus frihed. Funktionalisme versus anti-funktionalisme. Proces versus produkt. Y€\$ versus nej. Progressiv og avantgarde versus reaktionær og konservativ. En gang imellem skiftes der fortegn. I tresserne blev det for eksempel progressivt at være 'imod udviklingen' og bagstræberisk at være for den. Det progressive kom til at dreje sig om at få styr på, kontrol over udviklingen. Siden skiftede plus og minus vist nok atter plads – selvom det så ikke var alle, der fulgte med dén udvikling.

En universitetsansat økonom fortalte i 2004 om en anden sådan pol-vending: "I lang tid modellerede vi politikere som nogle, der varetog almenvellet. I dag er vi ovre i en helt anden boldgade, hvor vi tager udgangspunkt i, at de bare er ude på at mele deres egen kage." [17] Er det ene mere virkelighedsnært end det andet?

KRISE

”Krisen giver vel bare lidt luft, hvor vi kan få mulighed for at planlægge i god ro og orden. En vis mindre pause er i orden – bare det ikke varer for længe.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

Det er ikke svært at finde generelle udtryk for bekymring over den internationale **FINANSKRISE**, som foldede sig ud i 2008, som startede på det amerikanske boligmarked, og som i 2009 udviklede sig til en mere omfattende økonomisk krise. Vanskeligere er det at finde tegn på konkrete udgaver af denne bekymring i dansk plandebat anno 2009. Hvad kan blive følger af krisen? Er der risiko for, at landet kan blive oversået af halvt udbyggede områder, fordi pengene slipper op undervejs? Kan det ske, at kommuner ukritisk vil acceptere ethvert projekt – bare nogen vil være så rare at investere hos dem? Er det tilstrækkeligt blot at vente og se?

I 1992 havde arkitekten, planlæggeren og debattøren Arne Gaardmand haft god tid til at udforme sin vurdering af, hvordan det var gået med planforslag, som blev udformet *før*, men skulle virkeliggøres *efter* halvfjerdsernes **OLIE-KRISE**. Han konkluderede, at en stor del af planforslagene ”led af uholdbare vækstforestillinger og hurtigt viste sig forældede som et handlingsgrundlag i 1980ernes barske virkelighed”. Politikere og planlæggere nåede ikke, tilføjede han, ”at indarbejde deres sene erkendelse af krisens betydning i de konkrete planer”. [7] Er vi bedre rustede denne gang?

Inden for byggeriet faldt det samlede påbegyndte etageareal med 18 procent i fjerde kvartal af 2008, sammenlignet med samme kvartal i 2007. Det var især påbegyndelsen af beboelsesbygninger, som faldt, nemlig med 37 procent.

”Hvem tør i en krisetid afvise en developers planer, når det drejer sig om mange penge og arbejdspladser?”

Jens Kvorning, professor, Arkitektskolen i København

”Det er en opgave at hjælpe kommunerne til at tænke lidt mere offensivt på, hvad de faktisk godt kunne tænke sig. Det er vigtigt for at modvirke, at de siger

ja til hvad som helst, bare nogen vil investere hos dem. Og dét er ikke mindst vigtigt, fordi kommunerne fremover kan få en mere betydningsfuld rolle og komme til at stå stærkere over for det nationale. De får brug for i højere grad at støtte hinanden og dele viden. Netværk mellem byer er en mulighed – såsom Nordic City Network, der er et netværk mellem nordiske byer i Malmø/Vejle-størrelsen. Små kommuner kan ikke klare det alene, og der findes jo ingen centrale institutioner, hvor de kan søge hjælp i forbindelse med planlægningsprocesser.”

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

”Århus har ført en aktiv jordpolitik siden 1958, og vi køber fortsat. Det forbedrer mulighederne for at styre udviklingen. Det var svært under højkonjunkturen, men nu købes der ind. Vi får henvendelser fra landmænd og andre jordejere, der gerne vil afhænde, og så tager vi stilling fra sag til sag. Vi køber til byudvikling og kan så senere udbyde jord de rigtige steder til de rigtige formål. Det kan for eksempel dreje sig om skovrejsning af bynære skove i landzoner, der omkranser fremtidige byområder.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

”Vores kommuneplan indeholder et betydeligt boligudbygningsprogram og kan holde til en fortsættelse af de sidste syv-otte års vækst. Men planen er ikke afhængig af en sådan fortsættelse, og vi ved nu, at det ikke fortsætter.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Se også **BOLIGPOLITIK** og **LANDSBYEN**



LANDSBYEN

"I landsbyerne findes masser af gamle og usunde boliger, som folk ikke burde bo i. Og her bor der udsatte familier. Der er et overskud af boliger, som så overgår til udleje. Det drejer sig om boliger, som egentlig burde kondemneres og rives ned. Det kan markedet ikke klare. Til dét formål er der brug for samfund og stat. Eksistensen af disse dårlige boliger spærrer også for tilflytning og den positive udvikling. De er simpelthen deprimerende at se på. Her er der brug for bypolitik – at nogen ser på, hvad der bør rives ned og overvejer, hvor skolen skal ligge, hvor der skal være erhverv og så videre. Derved opnår man nemlig investeringssikkerhed og fornyet tro på fremtiden."

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

Politisk tænkning og dertil knyttede demokratiske traditioner, der har et nært landsbyfællesskab som ideal, har i det seneste halve århundrede fået voksende betydning i dansk politisk debat. Det gælder også i plandebatten, den danske såvel som den internationale. Små, nære og varme, lokale fællesskaber fremstår her som modstykke dels til en kold, centralistisk og anonym stat, dels til et marked beboet af rovdyr.

Fattigdom og **FRIT FORFALD** er på den anden side fænomener, som hyppigt bringes på tale, når man beskæftiger sig med virkelighedens danske landsbyliv i starten af 2000-tallet.

"Vi havde fornylig en landdistriktkonference her i området. En af talerne kunne godt tænke sig, at nye landsbyer skød op her og der som muldvarpeskud, sådan som de gjorde for hundrede år siden. Det bliver over mit lig. Det er vigtigt at bevare det åbne land – og det er i forvejen svært nok at få folk til at flytte til de bestående landsbyer. Der er en del trøsteløshed i landdistrikterne. Det er forfærdeligt at se tidligere aktive boligområder, der sygner hen. Gradvis bliver husene overtaget af folk, der for eksempel har misbrugsproblemer. Når det er sket med de første fem-seks huse, går det hurtigt med de sidste fem-seks huse. Det kan for øvrigt starte med en svinefarm, der stinker. Som politikere får vi signaler om en sådan udvikling, når flere børn fra området kommer i kontakt med børne og unge-rådgivningen – vi havde lettere ved at



opdage det i de små gamle kommuner, men vi opdager det også nu. Der skal flere midler til at få renoveret de landområder. Jo mere der forfalder, jo sværere er det at få folk til at flytte dertil. Vi har den ene faldefærdige lade efter den anden, og det accelererer på grund af udviklingen i landbruget. Når en landmand køber en anden gård op, bliver han gerne boende på den gamle gård, men så skal de produktionsbygninger, der ikke bruges, jævnes med jorden: Hvem lejer stuehuset, hvis ladebygningerne begynder at ligne noget, der er løgn?”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

”De små samfund er ekstremt engagerede. De kan overskue det hele, kender det hele og har en vilje til at diskutere, hvordan tingene skal se ud i fremtiden – og nogle har meget faste meninger. Den drøm, man havde om borgerdeltagelse, virker efter hensigten i de små samfund. Der er det ikke blevet bureaukratiseret. Og de får meget ud af det.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

”I vores kommune er der planer om at bygge tre nye byer i stedet for bare at blive ved at fylde på de eksisterende landsbyer, så de kommer til at flyde ud over det hele.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

Se også **BOLIGPOLITIK, KRISE** og **PARCELHUSET**

MEDIEVERDENEN

”Arkitektur kan i stigende grad betragtes som medieproduktion. Det betyder, at vejen er åbnet for de meget spektakulære udsagn og for tænkning i branding. Mediescenens logik træder ind. Byen søges solgt på samme måde som et fjernsynsprogram. Det betyder, at nye grupper kommer ind i planlægningen.

Nutidens plankultur omfatter ikke blot de gamle teknikergrupper. Grupper som kommunikations- og kulturvidenskabsfolk er ved at få stor indflydelse.”

Jens Kvorning, professor, Arkitektskolen i København

Arkitektur og medieverden kan ses som beslægtede. Ved at tænke på arkitektur og medier som **ISCENESÆTTELSE**, finder man én af de trædesten, der kan give tørskoet forbindelse fra det ene til det andet. Men det er ikke den eneste mulige forbindelse.

En meget udbredt opfattelse af medier ser dem som en scene – eller for den sags skyld en arena eller et **AMFITEATER** – hvor nogle får lov at sælge og sætte sig selv i scene, pleje image og skaffe sig pr, mens andre bliver hængt (ud), og hvor overflade, sensation, umiddelbar følelsesmæssig appel og tempo er de vigtigste målestokke. Det drejer sig om en bestemt opfattelse af medierne, nok nutidens dominerende opfattelse, men ikke den eneste mulige. En anden tænkemåde drejer sig for eksempel om medier som rum for offentlig drøftelse af offentlige anliggender og lægger vægt på alsidighed, forsinkelse og kritik samt på at forbinde det intellektuelle og det politiske liv. Ifølge denne opfattelse er det **AGORA**en, den klassiske offentlige plads, og ikke scenen eller arenaen, der er sindbilledet på medierne. Det er ikke en opfattelse, som er synderligt udbredt for tiden – men det gælder måske også for opfattelser af arkitektur, som den kunne ses som beslægtet med?

Se også **OFFENTLIGT**, **SPROGET** og **ØJEBLIKKET**

NATUR

”Vi er i gang med at smadre et nationalt klenodie – det åbne landskab, de fristående træer, hegnene. I stedet får vi produktionsstepper og gyllelugt. Udviklingen i landbruget går ud over den lille natur. Hegn og så videre bliver opslugt. Vi har en planlægning, der vil det modsatte, men som ikke synes at

være klar over, hvad der faktisk sker – landbrugssystemet på den ene side og planlægning og naturhensyn på den anden befinder sig nemlig i forskellige sektorer uden indbyrdes forbindelse. Det er et dogme i planlægningen, at man tror, planlægningen har styr på det.”

Esben Munk Sørensen, professor, landinspektøruddannelsen, Aalborg Universitet

”Der var så dejligt ude på landet; det var sommer! Kornet stod gult, havren grøn, høet var rejst i stakke nede i de grønne enge, og der gik storken på sine lange røde ben og snakkede ægyptisk, for det sprog havde han lært af sin moder. Rundt om ager og eng var der store skove, og midt i skovene dybe søer; jo, der var rigtignok dejligt derude på landet!” Da **H.C. ANDERSEN** i midten af 1800-tallet valgte denne åbning på eventyret om den grimme ælling, fik han samtidig portrætteret det naturbegreb, som generation efter generation er vokset op med i Danmark – et begreb om naturen, som omfatter landskab i bred forstand. Der er ikke en skarp modsætning mellem natur og kultur. Det menneskeskabte indgår i naturbegrebet. Landbruget er med, ja det er tilmed centralt.

I et eller andet omfang kunne dette brede naturbegreb tidligere nok danne en ramme om samarbejdet i en plankultur, hvor mange forskellige fagfolk indgår med hver deres naturbegreber – også selvom ikke alle disse faglige naturbegreber nødvendigvis harmonerer lige godt med det brede begreb. Gradvis er tænkemåden bag begrebet imidlertid kommet i utakt med den faktiske udvikling, og i dag fremstår **DET BREDE NATURBEGREB** nærmest som en fornægtelse af den erhvervs- og samfundsudvikling, som har fundet sted siden Andersens tid. Muligvis er tænkemåden fortsat bredt forankret, men det er er blevet vanskeligere at finde de grønne enge ude på landet, hvor der er så dejligt. Og det er ikke rigtig gjort med at lokke en stork eller to hertil.

Er der fortsat en fælles ramme i form af et ideal med tilstrækkelig virkelighedsnærhed til, at det kan give sammenhæng til løsning af så forskelligartede opgaver som beskyttelse af biodiversitet, udpegning og oprettelse af naturparker, rejsning af bynære skove og anlæg af stisystemer? Hvilken rolle kan og bør landbruget spille inden for en sådan ramme?

Se også **BONDEN** og **PARCELHUSET**





OFFENTLIGT OG PRIVAT

”Der er to forskellige, sideløbende tendenser. På den ene side er der de meget brede inddragelsesprocesser, hvor alle indbydes til at være med. Det drejer sig for eksempel om byfornyelse og boligudvikling, hvor der er et samspil mellem deltagerdemokrati og det repræsentative system. På den anden side er der de store projekter, som er meget elitære: Ørestaden, metroen, de store infrastrukturprojekter, som træffende er blevet kaldt mahognibords-projekter. Her samles fagfolk, private investorer og udvalgte politikere rundt om et bord. Det bliver let til en tæt sammensvejet gruppe, og der er ikke altid offentligt indblik. Og da der er store penge på spil, vil investorerne altid presse på for at få mest mulig lukkethed. Det er et problem i disse processer, at planlæggere er vant til at se de private investorer som fjenden. Det ville være bedre, hvis de i stedet spurgte sig selv: Hvad kan jeg få ud af ham til gavn for det offentlige? Det kunne måske dreje sig om penge til at indrette grønne arealer for. Som planlægger står man som garant for det offentlige. Opgaven er at garantere byens borgere et godt miljø. Så det gælder om at lokke penge ud af ’pengemanden’ til det fælles. Der er meget generationsskifte i dette. 68erne er ved at gå på pension. De er ikke begejstrede for det liberalistiske. De nye generationer er anderledes.”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

Den er hyppigt omtalt – grænsen mellem det offentlige og det private, som lader til at være ved at gå i opløsning. Ikke sjældent gøres dette fænomen til genstand for fascinerede beskrivelser, der leder tanken hen på beskrivelser af processer i naturen: Bladene falder af træerne om efteråret – og hen mod slutningen af 1900-tallet begyndte grænsen mellem det private og det offentlige at opløse sig ... Den slags beskrivelser er ikke blot selv fascinerende. De kan også fascinere og tryllebinde tanken. **SAMFUNDSUDVIKLINGER** kommer til at fremstå som naturfænomener, som bare sker, uden at mennesker som handlende og tænkende væsener har nogen andel i dem endsige muligheder for at få noget andet til at ske ved at tænke og handle anderledes. Hvad kan og skal være henholdsvis offentligt og privat, og hvorfor? Det er et af de store spørgsmål, som plankulturen har et løbende ansvar for at holde åbent – og for at lukke fra sag til sag.

Udviklingen er modsætningsfyldt. På den ene side synes det private at blive opslugt af det offentlige. Dette gælder for det private som det intime. Nærgående **UDSTILLING** – frivillig såvel som ufrivillig – af **DET INTIME** er blevet normen i såvel kommercielle som offentligt ejede medier. Intime udvekslinger mobiltelefoneres i tætpakkede offentlige transportmidler. Der bygges boliger i **GLASHUSE** a la frisørsaloner a la udstillingslokaler i kilometer-mål. Det private offentliggøres, i pagt med slagord fra tresserne, omend vistnok ikke i pagt med disse slagords oprindelige ånd.

På den anden side synes det offentlige at blive opslugt af det private. Virksomhed, der tidligere blev betragtet som offentlig, **UDLICITERES** til private. Og pladser, der tidligere ville have været offentlige rum, udstyres med skilte, som bekendtgør, at området er underlagt **PRIVATRETIGE REGLER** – med dertil hørende striber af forbudsskilte.

At sidstnævnte skulle være et resultat af naturkræfter, synes der dog ikke at være stemning for. Den offentlige plads er et centralt tema i den internationale planlægningsdebat. Dermed fortsættes årtusinders diskussion, hvor den offentlige plads både er blevet diskuteret konkret og principielt: Selve pladsen har været ramme om offentligt liv. Diskussionen om pladsen har været ramme om drøftelser om det rette forhold mellem det offentlige og det private.

Agoraen var i det klassiske Grækenland ikke blot betegnelse for den offentlige plads, hvor borgere samledes for at drøfte offentlige anliggender, men også for de borgere, som mødtes på denne måde og med dette formål. Ud over at danne ramme om politiske drøftelser, kunne agoraen også give plads til salg og underholdning. Det gav anledning til strid om, hvorvidt disse aktiviteter kunne forenes med det politiske liv, og om de skulle tillades på pladsen. Nogle gange blev de direkte forbudt og henvist til andre pladser. I Athen i det fjerde århundrede f.v.t. rummede agoraen både en talerstol, til brug ved politiske diskussioner, og en væddeløbsbane. Pladsen var omgivet af salgsboder, men de var beordret ud i kanten. Salg og handel var knyttet til husholdning og økonomi, ikke til bystatens politiske liv. Det var private aktiviteter, der på grund af deres binding til private interesser blev set som kilder til forurening af den offentlige plads som sæde for det politiske liv.

Striden om **DEN OFFENTLIGE PLADS** er en uendelig europæisk konflikt, der hele tiden får nye fortsættelser. I det gamle Rom tabte den offentlige plads betydning som ramme om det politiske liv, ja faktisk blev der indført politikfrie dage for at beskytte handlen mod forstyrrelse fra det politiske. Forum kom som offentlig plads til at udgøre en ramme for repræsentation af statslig



magt.[18] I Danmark i det tidlige 2000-tal kan store pladser i byer være private; i nybyggeri kan den private ejendomsret strække sig helt ud til fortovskanten, så der i bogstavelig forstand ikke er rum til det offentlige; udstrakte boligområder har ingen offentlige rum, og skønt planlægning gennemgående regnes for at høre til det offentlige, tages initiativet til nyt byggeri helt overvejende af private virksomheder.

Og fortsættelsen?

”Vores borgere skal ikke kunne opfatte sig selv som ikke andet end brugere. De er borgere med medansvar for det almene vel.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Se også **PARCELHUSET**

OVERBLIK OG OVERMOD

”Lys og luft betyder selvfølgelig færre syge børn – men det betyder ikke, at folk bliver grænseoverskridende lykkelige. Planlægning skaber kun rammer. Den kan ikke gøre folk lykkelige. Hvis man tror det, er man tilbage i tressernes utopier. Vi må erkende vores begrænsninger. Gør vi faktisk dét? I dag er det almindeligt, at offentlig planlægning tænker i konsekvenser. Det voksede frem i halvfjerdserne som en reaktion mod et syn på planlægning som teknisk hygiejne og ingeniørtænkning. Det nye var, at man i stedet tænkte i konsekvenser for at beskytte nogle naturgivne værdier mod udviklingen, men jeg er kommet i tvivl om, hvorvidt vi med denne tænkning i konsekvenser har taget munden for fuld. Man søger at styre folks adfærd ved at sige, at hvis de gør eller ikke gør et eller andet, så vil noget bestemt være konsekvensen. Men véd vi det? Har vi styr på de konsekvenser, vi forudsiger? Vi har ikke at gøre

med entydige sammenhænge, men det kan planlæggere komme til at bilde folk ind ... Planlæggere har det med at klandre politikere for at træffe forkerte beslutninger, men det kan være, at de har fået dårlige råd fra planlæggere, der var for sikre på sig selv.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

”For Danmark har Povl E. Malmstrøm for nylig stillet et regnestykke op. I 1990 vil der antagelig være 5,8 million mennesker her i landet. De skal have 2,3 million helårsboliger (foruden ½-1 million fritidsboliger, som de vil have). Vi har nu 1,6 million boliger. Deraf kan 1 million ikke bruges i 1992, fordi de er udslidte eller enten ligger i vejen eller ligger i dele af landet, hvor folk ikke vil bo.”[9] Dette citat stammer fra 1968, hvor planlæggeren og ingeniøren **ERIK KAUFMANN** rullede prognose-skyts ud som optakt til et budskab om behov for planlægning, ledsaget af massiv industrialisering. Det er let at være bagklog. Vi ved i dag, at der aldeles ikke var 5,8 millioner mennesker i Danmark i 1990, ej heller i 2009.

Er forsigtigheden i omgangen med for-klogskab blevet større siden? Ganske vist er det ikke så længe siden, at udbredelsen af elektroniske kommunikationsmidler gav anledning til skråsikre forudsigelser om, at transportbehovene ville blive mindre, at der ville blive mere liv i landsbyerne på grund af de mange hjemmearbejdende, og at virksomhederne kunne og ville placere sig hvor som helst i landet. Men man kan ikke længere så åbent og frimodigt bekende sig til en tro på, at samfundet kan gøres overskueligt og styrbart, som arkitekten og planlæggeren **STEFAN OTT** gjorde det i forordet til den bog om mennesker og planlægning, hvor Kaufmann gjorde brug af sin prognose: ”At samfundets spilleregler ikke har den samme elegance og enkle skønhed som skakspillet kan alle være enige om. Men hvem siger, at de ikke engang vil kunne få det?” spurgte Ott.[9] At det ikke er muligt, er siden – og for den sags skyld også før – blevet sagt af ganske mange. Der er blevet skrevet hele biblioteker af advarsler mod hybris, og advarselene har særligt drejet sig om teknikeres overmod. Og **OFFENTLIG PLANLÆGNING** er, siden Ott formulerede sit forord, i vidt omfang blevet til en defensiv praksis, principielt orienteret mod beskyttelse af det svage og sårbare, snarere end mod udfarende virksomhed: Kan man konkludere, at dette med teknisk overmod stort set er et overstået stadium? En påstand til modsigelse kunne være, at det måske snarere er modet til overhovedet at sætte noget i gang, der er skrumpet.



Hybris og handlingslammelse

Hybris kan udspinge af manglende erkendelse af videnskabelig og teknologisk usikkerhed. Som så imidlertid også har vist sig at kunne gøres til genstand for videnskabelig undersøgelse. Ud af dét kan der komme **RISIKO-BEREGNINGER** og forudsigelser af sandsynlige og ofte dystre konsekvenser, hvis man ikke gør dette, eller hvis man vælger at gøre hint. Årtierne siden anden verdenskrig, og særligt siden tresserne, har været umådeligt rige på sådanne prognoser. De udsprang af en kritik af videnskabsfolk for ikke at kere sig om konsekvenser af teknologi, men i naivt overmod bilde sig ind, at de havde fuld **KONTROL** og kunne overskue følgerne af deres handlinger. Det førte til, at videnskabsfolk gav sig til at interessere sig vældigt for konsekvenser og risici – i form af nye videnskabelige undersøgelser og beregninger, som også var behæftet med usikkerhed.

Det har udviklet sig til noget, som ligner en evighedsmaskine, der i en stadig strøm frembringer og nedbryder videnskabelige argumenter som udsagn om et overblik, der alligevel viser sig ikke at holde. Det er en maskine, som synes at kunne omdanne kritik af hybris til mere hybris. Brændstoffet er en udbredt forkærlighed – i såvel som uden for plankulturen – for argumenter der kan henvise til videnskab. Argumenterne fremstår som sikre udsagn, indtil mere videnskab tager fat i deres indbyggede usikkerhed og piller dem fra hinanden.

Er forkærligheden for videnskabeligt baserede argumenter et udtryk for søgen efter sikkerhed? Er de udtryk for en flugt fra det politiske? Det ene udelukker ikke det andet.

Spredte kritiske røster, som kan ende med at samle sig til et kor, gør i dag gældende, at kommunerne i deres planlægning i alt for høj grad har opgivet sig selv som aktører, som aktivt iværksættende og handlende. Det kan hænge sammen med erkendelse af planlægningens begrænsninger, men kan også – ligesom forkærligheden for videnskabelige argumenter – opfattes som en **FLUGT FRA DET POLITISKE**. At afgrænse sit handlerum og gøre sig nogenlunde klart, hvor langt synet kan række, skulle vel egentlig muliggøre handling, snarere end at føre til handlingslammelse?

”Troen på, at man kan styre alt, ligger stadig i kommuneplan-tænkningen. Der er behov for at omdefinere betydningen af helhed og sammenhænge. På engelsk taler man om ’multiple interconnectivity’. Det er svært at finde en

god oversættelse til dansk, men meningen er egentlig bare, at et område på samme tid skal kunne bruges af forskellige grupper til forskellige formål.”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

”Jeg synes, at vi som planlæggere har et stor og vanskelig opgave med at få omsat politikken, at få skabt overensstemmelse mellem kommuneplanen og politikkerne. Der er en risiko for, at vi laver et skønmaleri uden forankring i den politik som faktisk føres – eller ønskes ført.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Se også **FAGKULTURER**

PARCELHUSET

”Udviklingen af store udflydende boligområder – sprawl, altså – er ikke et nyt fænomen. Forsøg på at bekæmpe det er heller ikke nye. Man kan gå næsten hundrede år tilbage og finde eksempler på det. Det har længe været eftertragtet både at kunne være en del af byverdenen og let at kunne trække sig tilbage fra den i en villa uden for, men tæt på byen. Det kan ses som en grundmodel, der er attraktiv for rigtig mange mennesker. Men denne mulighed er blevet demokratiseret: Rigtigt mange har fået adgang til den og har grebet muligheden. Ganske vist drejede hele projekt Velfærds-Danmark sig i udgangspunktet i høj grad om lejligheder, men så snart folk fik mulighed for at få det der parcelhus, så gjorde de det. Havde planlæggerne et blindt punkt? Funktionalismen blev udtænkt i mellemkrigstiden, hvor en række livsstilsvalg kun var mulige for overklassen. Man tænkte ikke den mulighed ind, at de fleste kunne få mulighed for det meste. Det fik de så. Med det resultat at det efterstræbte blev korrumperet. Det er der i hvert fald nogle, som kan blive enige om. Man kan måske sammenligne med folk, der flytter på landet i søgen efter det idylliske. Men så kommer der flere, som søger det samme, og så er det hele ødelagt.”

Tom Nielsen, lektor, Arkitektskolen i Aarhus

			
			
PASTE HERE	PASTE HERE		
PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE
PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE
PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE
PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE
PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE	PASTE HERE

Forstadskræft, der æder sig ind i landskabet – dette er en nutidig karakteristik af parcelhus-områder. De stilfærdige områder kan give anledning til stærke følelsesudbrud, som både kan gå den ene og den anden vej – men måske især den ene. Forstadskræft.

Det skulle ellers have været så godt. Da briterne **EBENEZER HOWARD** i slutningen af 1800-tallet startede sin haveby-bevægelse, var inspirationen en ide om at forene det bedste fra to verdener. Man måtte vel, mente Howard, kunne starte forfra på flad mark og gøre sig til gode med det bedste fra byen og fra landet – skræve over modsætningsparret by versus land, erstatte enten- eller med både-og. Både den tætte bebyggelse og naturnærhed.

Howards **HAVEBYER** – eller præriekolonier? – skulle være selvforsynende, men drømmen om havebyen blev i praksis adopteret af funktionalistisk planlægning, med dertil hørende fysisk adskillelse af **ZONER** for boliger, produktion, handel og fritid. Havebyen blev til **SOVEBYEN**: Her har vi parcelhuset, her erhvervsområdet, her indkøbscentret. Og her har vi bilen.

I praksis blev det til udstrakte, ensartede områder med typehuse, der blandt planlæggere har lidt mulattens skæbne. De er hverken anerkendt som by eller land, men synes at lide af svære mangler i begge sammenhænge. De kan forstyrre landskabet, kan ikke blive til yndigt land. De mangler byens historie, blandede virksomhed og offentlige pladser og kan ikke – eller får ikke lov til – at blive til by. De har ikke status som herskabelige villa-kvarterer, nær byens centrum, men som uhjælpelig **PERIFERI** og **KOPI**. Men ved at forsvinde er de bestemt ikke. Og de har fået deres fortalere i plandebatten. Parcelhus-områder forbindes med 'almindelige menneskers' smag, med noget folkeligt i modsætning til noget arrogant elitært. Sideløbende søges spørgsmål om kvalitetskriterier for nye parcelhus-områder placeret på den offentlige dagsorden. Hvad er det for eksempel som forhindrer, at der ud over fælles grønne områder kan være et torv – en offentlig plads – i et parcelhus-kvarter?

”Det tætte og det bæredygtige er knyttet sammen. I parcelhusområder kan man ikke have kollektive løsninger med hensyn til energi og trafik. De er ikke tætte nok.”

Jens Kvorning, professor, Arkitektskolen i København

”Byplanlæggerne er trætte af det rene parcelhuskvarter, men det er de fleste politikere ikke. I forbindelse med den sidste krise havde vi en debat om at opkøbe parcelhuse, der nu intet kostede og omdanne dem til fælles formål. Men det blev ikke til noget.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

”I byen skal der være offentlige rum, kanaler og fri adgang til havneområdet. Parcelhusområder har andre kvaliteter. Der stiller vi krav om, at de skal udnytte landskabet dér, hvor de ligger.”

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

”Hvorfor afsættes penge til bymidterne og ikke til de områder, hvor folk bor ude omkring?”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

Se også **BILEN**, **NATUR** og **URBAN**

RELIGION

Mindretalsudtalelse til moské og islamisk Kulturcenter. Forslag til Kommuneplan 2009, behandlet på Byrådets møde den 22. oktober 2008: ”Partierne Venstre, Det Konservative Folkeparti og byrådsmedlem Niels Brammer (S) kan ikke støtte placering af en moské tæt op af Gellerup, men ønsker at der i kommuneplanen var taget stilling til flere forskellige placeringsmuligheder og ikke kun én.

Venstre i Århus Kommune. Det Konservative Folkeparti. Niels Brammer.”

Tekst fra løst indstik i den trykte Hovedstruktur. Kommuneplan 2009. Århus Kommune.

Opfølgning på forudgående høring om kommuneplanændring med henblik på placering af en moské og et islamisk kulturcenter ved Gudrunsvvej i Brabrand

– behandlet på Byrådets møde den 5. november 2008: "Århus Byråd skal beslutte, at der undersøges og afsættes 3-4 grunde til byggeri af moské og kulturcenter i Århus uden for områder, hvor bosætningspolitikken er gældende og der er mål med spredning og ændring af beboersammensætningen, som er besluttet af Århus Byråd.

Venstre i Århus Kommune."

Tekst fra løst indstik i den trykte Hovedstruktur. Kommuneplan 2009. Århus Kommune.

Hvis tilrejsende bliver forvirrede over betydningen af religion i det danske samfund, er det ikke sært. På den ene side er kirke og stat knyttet sammen. Der findes en folkekirke, og kongen skal ifølge grundloven høre til den evangelisk-lutherske kirke. På den anden side gentages det ofte og hyppigt i den offentlige debat, at **RELIGION OG POLITIK** bør holdes adskilt – og det gælder vist nok ikke kun for religioner, der har slået rod i Danmark for forholdsvis nylig.

Ligesom problemer med integration af tilrejsende borgere måske kan have at gøre med, at det modtagende samfund i udgangspunktet har vanskeligheder med at vedligeholde sine limninger, så kan problemer med at finde plads til tilrejsende religioner og til deres indviede bygninger og gravpladser måske have at gøre med, at det modtagende samfund selv roder lidt med forholdet mellem det offentlige og det religiøse?

Der har i mange år været et lille, men nogenlunde konstant fald i den andel af befolkningen, som er medlem af **FOLKEKIRKEN**. Mere end 90 procent var medlemmer før 1990. I 2008 var andelen 82,1 procent. Samtidig er antallet af forskellige trossamfund voksende. Hvor skal de kunne dyrke deres religion og begrave deres døde? Det hører med til det almindelige danske selvbillede, at her i landet kan man snakke om alt. Bliver disse diskussioner taget op i tide – før de bliver til krigeriske konflikter?

Se også **XENO** og **DEMOKRATI**

SPROGET

”Kommune betyder fællesskab, og kommunikation kan sammenfattende betegne alle de mange måder, hvormed man kan styrke og svække den fælles forståelse og meningsdannelse. I praksis reduceres kommunikation dog ofte til uforpligtende snak og manipulerende mediebrug.”

”[D]er stilles andre krav til kommunikation blandt demokratiske aktører end tilfældet er for skattefinansieret servicevirksomhed. I praksis sker der ofte en sammenblanding af de to hensyn.”

Anker Brink Lund og Mia Nyegaard, CBS i ’Kommunaldirektøren og kommunikationsstrategien’, KL, 2008

Oplevelsesøkonomi. Videnserhverv. Kulturfyrårne. Moderne familier. Attraktive dit og attraktive dat. Kommunale dokumenter henvendt til offentligheden – såsom planstrategier – kan være tæt pakkede med den slags. Togstationens dør kan være prydet med et skilt om, at stationen er lukket som følge af hærværk, men den eksklusivt udseende strategipublikation kan sende helt andre signaler. Den lader til at være en henvendelse fra, og en indbydelse til, de rige, de unge og de sunde.

DANSK SELVFORSTÅELSE har traditionelt drejet sig om det pragmatiske, det jævne og ikke oppustede, om at alle kan tale med alle om alt, om en omgang med problemer som noget, man taler om, for hvordan skulle man ellers kunne gøre noget ved dem ... Får man et udadvendt, kommunalt plandokument i hånden, kan man imidlertid komme til at lede længe efter bekræftelser på dette selvbillede. Knaster, uenighed, problemer? Det må være i en anden by. Fattigdom? Det er et globalt problem, ikke et lokalt. Der er rig anledning til at få bekræftet de ældgamle fordomme om talekunst som ikke andet end sminke og forklædning og i det hele taget om sprog som ikke andet end beholdere, som hvad som helst kan fyldes i. Hvordan er det dog, der tales, og hvorfor?

Oplever kommunale embedsfolk og politikere på en helt ligefrem måde kommunerne som virksomheder, der skal konkurrere – om indbyggere og investeringer – med andre kommuner på et marked, og som derfor er henvist til **MARKEDSFØRINGSSPROGBRUG**? Indebærer dette, at åben drøftelse af problemer, såsom fattigdom på landet, kan virke som et afskrækkende skilt,

der sættes ud om, at her går det dårligt? Er de fanger i en logik, som ikke længere kan diskuteres – og som selv kan modvirke diskussion?

OFFENTLIGHED har været et omdrejningspunkt i dansk planlovgivning, siden den blev grundlagt i tresserne. Offentlig diskussion af planer har været anset for lige så vigtig som selve planlægningen. Og at læse op på ældre plan-debat er faktisk også at konstatere, at en stor del af diskussionen netop har handlet om vigtigheden – i demokratisk og altså politisk forstand – af åben og offentlig diskussion.

Nutidige udadvendte henvendelser fra kommuner kan på den anden side snarere lede tanken i retning af mark- eller **MARKEDSSKRIGET**, et gammelt ord der vedbliver at have aktualitet. Det vedrører klovnestreger, coquetter, gøglere. Ordbog over det danske sprog udlægger markedsskrigeren på denne måde: "markeds-gøgler ell. -handende, der raaber om sine kunster ell. varer og anvender overdrivelser, pral, løgne olgn for at hidlokke kunderne; ogs.: person, hvis optræden minder herom; charlatan; praler; reklamemager; tidligere spec. om omrejsende kvaksalver." [19]

Det gode spørgsmål drejer sig her ikke om, hvorvidt det nu egentlig er så galt at falbyde varer, man måtte have til salg. I stedet drejer det sig om, hvilke følger det kan have for planlægningens anseelse og kvalitet, hvis henvendelser til offentligheden får karakter af markskrigeri og ikke af politisk offentlighed.

En **SPROGPOLITIK** var i starten af 2009 under indførelse i Danmarks Radio. Formålet var, blev det erklæret, at sikre et mangfoldigt, levende og korrekt sprog. Og en anledning til initiativet var den vurdering, at sproget i Danmarks Radio har lidt under afsmitning fra marked og reklameverden. Et eksempel til kommunal efterfølgelse?

"Der er diskrepans mellem det, der bliver sagt og det, der bliver gjort. Der er næsten noget massepsykotisk over det – som om man tror, at man kan tale sig til tingene."

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

Se også **DEMOKRATI** og **MEDIEVERDENEN**

TEKNOKRATI

"Planlægning er det mest normative, jeg har været ude for. Feltet lider under de stærkt moralistiske planlæggere. De har sat sig i den position, at de godt ved, hvad den gode by er, og så skal de gennem deres planer sørge for at lave den. Men det er kommunalpolitikere, der er sat i verden til at bestemme. Det er derfor, vi har dem. Planlæggere er stærkt politiske, men de er ikke valgte. Teknokratiske planlæggere underminerer demokratiet. Hvis politikere vil have et indkøbscenter, så skal planlæggerne lave det – ikke obstruere. De har politikere som fjendebillede og har aldrig betragtet sig som embedsmænd, men som arkitekter. Men så skulle de have en privat tegnestue."

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

"De bedste planlæggere er de politisk bevidste planlæggere, fordi de er bevidste om, at noget af det, de står for, er udtryk for nogle bestemte normer og holdninger."

Carl Nielsen, direktør for teknik og miljø, Århus Kommune

Det store utyske – et uhyre med mange hoveder, som andre hoveder var travlt beskæftiget med at kappe af. Den rolle spillede teknokrati i kritisk planlægningsdebat for et lille halvt århundrede siden. I stedet for at deltage i en formningsproces var mennesket blevet gjort til bytte for formning, lød essensen af kritikken.[6] Den varede ved ganske længe. I 1992 skrev den amerikanske medie- og kulturkritiker **NEIL POSTMAN** bogen *Teknopolis. Kulturens knæfald for teknologien*, og allerede året efter kunne den læses i en dansk oversættelse. Dette hændte imidlertid i teknokrati-kritikkens sidste dage. Nutildags dukker ordet, og den tilhørende kritik, sjældent op. Skyldes det, at det store utyske endelig er blevet stedt hovedløst til hvile? Eller?

Selve ordet er sammensat af to græske ord. Det ene er ordet for 'magt' (kratein). Det andet er ordet for kunst og håndværk, for fremstilling af ting (techne). Teknokrati betyder, at de, der behersker tingene, også behersker samfundet: teknikeres magt. Eller det betyder teknisk magt: beherskelse – eller forsøgsvis sådan – af samfundet som en ting eller mekanisme. Det ene udelukker ikke det andet, og som regel er de to betydninger vel sammen-



faldende. Men ens er de ikke. I teorien kunne en flok teknikere i det mindste godt sidde på magtpositionerne i et samfund, men begrænse deres tekniske udfoldelser til tekniske spørgsmål. Forskellen på de to betydninger kan have været mindre synlig i tresserne, end den er i dag. Har det betydet, at kritikken gik i stå, da traditionelle teknikergupper syntes at være blevet sat mere eller mindre på plads? Mundede kritikken ud i, at man fik kappet hovedet af nogle teknikere, snarere end af det teknokratiske?

Tressernes teknokrati-kritik drejede sig om **MANIPULATION** – også et sjældent ord i dag, hvor der hyppigere tales om management – og plankulturens traditionelle teknikergupper tog sig det nært. Disse faggrupper omfattede hovedsagelig teknikere i klassisk forstand: ingeniører og arkitekter; fagfolk der beskæftigede sig med fremstilling og kontrol af ting. Når humanister rasede mod dem og erklærede, at de lod deres tekniktænkning gå over bredderne og derved kom til at omdanne mennesker og samfund til ting, ramte det hårdt. Der blev foranstaltet møder og skrevet debatabøger. Kritikere blev indbudt til en fælles diskussion.

Planlæggeren og ingeniøren Erik Kaufmann svarede blandt andet på kritikken på denne måde: "Planlæggerne ønsker ikke at styre. Men vi sidder som en slags observatører med kort, og vi føler trang til at komme med, gerne højløydte, forslag om kursen. Det job har nemlig de, der styrer, stadig sværere ved at overkomme i nutidens komplicerede og hurtige udviklingsforløb. Jeg mener, at det [planlægningen – red.] bør udskilles (sammen med forskningen) som en selvstændig funktion i samfundssystemet: den foreslående, forud for den lovgivende. Ellers tvivler jeg på, at man i praksis undgår ekspertstyre – eventuelt maskeret som administration." [9]

Rester af den gamle teknokrati-kritik optræder i dag ind i mellem som en pegefinger, der løftes over for de **KLASSISKE TEKNIKERE**. I foredrag kan det ske, at de mindes om, at de jo bare er teknikere og ikke skal tro, at de er noget. De mange **NYE FAGGRUPPER**, som i de seneste årtier er blevet inkluderet i plankulturen – og som i udgangspunktet blandt andet blev hidkaldt som reaktion på teknokrati-kritikken – synes derimod at være blevet snydt for den kritik, som plankulturens klassiske teknikere har haft mulighed for at prøve at nyttiggøre. Teknokrati-kritikken er gået i slummer. Skyldes det, at temaet i dag kun har historisk relevans? Eller er det et udslag af tilvænning?

”Tidligere var planlæggere folk, der målte og vejede, og som kunne og vidste en hel masse konkret. Det er ikke nær så fremtrædende i plankulturen i dag, hvor der arbejdes med mere bløde indgange – og her er vores viden vokset.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

Se også **FAGKULTURER** og **FOLKET**

URBANE VILDDYR OG BLØDDYR

”Alle europæiske byer satser på at opretholde byen som by. Man tænker by i klassisk europæisk forstand – det er dét, planlæggere mener, når de taler om vækst. Byen er et sted for udveksling af kultur, informationer, tanker. Den er også sæde for magt og for centre. Der er mange små fixpunkter. Det formelle og det uformelle mødes. Der er plads til det ubørstede. Og der er den store plads, som er for alle. Den amerikanske by er ingen by, netop fordi den ikke har denne ene plads, som er alles plads.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

Før man beskæftiger sig med byplaner, må man ”have gjort sig klart, hvad byformen betyder for civilisationen: – hvorledes den er opstået, hvorledes den hidtil er udviklet og hvorledes den i fremtiden bør udvikles”, anførte arkitekten og byplanlæggeren **ALFRED RÅVAD** i 1929.[20] Det var et godt råd, hvis anvendelse imidlertid kan føre til de mest forskelligartede konklusioner.

Ved byen kan man forstå ’det urbane vilddyr’. Udtrykket optræder i nutidig litteratur om byplanlægning.[13] Det urbane og altså bymæssige kan også forstås som det slebne, det høflige, det beherskede. Dén udlægning kan for eksempel findes i en ordbog. Begge udlægninger kan lede på den tanke, at de drejer sig om **MENNESKESYN**, før de drejer sig om bysyn. Det samme kan siges om det ideal om storbyen som en kæde af landsbyer, der optræder i den europæiske byplanlægger-sammenslutnings charter fra 1998. Og det kan siges om det

første og meget indflydelsesrige byplan-**CHARTER**, som – udformet i 1933 af en international arkitekt-kongres i Athen – så på byen som en maskine.[4]

De funktionalistiske tænke måder, som kom til udtryk i charteret fra 1933, dominerede planlægningen frem til halvfjerdserne og spredte sig fra Europa ud over den ganske klode. Generationer af planlæggere blev oplært i principperne, men der er nu også i flere årtier gjort stadige forsøg på at gøre sig fri af dem. Det charter, som den europæiske byplanlægger-sammenslutning vedtog i 1998, samlede mange af disse forsøg i én tekst, kostede adskillige års forarbejder og gøres nu til genstand for løbende revisioner.[3, 15] Håbet var tydeligvis, at det skulle få mindst samme status som 1933-charteret, som en mere menneskelig, erfaren og indsigtfuld tids modne svar til tredivernes kolde maskintænkere.

Det nye charter var i lige så høj grad som det gamle et barn af sin tid, dens modsætninger og fremherskende forestillinger, normer og moral. Her møder vi **LANDSBYIDEALET** overført til storbyen – den store by som netværk af nære lokalsamfund i en verden, hvor der muligvis findes en form for centre, men ingen **PERIFERI**. Den europæiske sammenslutning af byplanlæggere holdt rigtigt meget af byen – og så samtidig koncentration af mennesker i byer som roden til rigtigt meget ondt her i verden.

Fire punkter fremhæves i 1998-charteret: Byplanlægning skal fremme konkurrenceevne og beskæftigelse, understøtte økonomisk og social sammenhængskraft, forbedre transport og trans-europæiske netværk og fremme bæredygtighed og livskvalitet. Den overordnede opgave drejer sig fortsat lige så meget om at bygge samfund som at bygge by. Ingen urbane vilddyr indgår i dette. Hvor enhed og ensartethed i 1933 tilsyneladende blev set som to positive ord for det samme, glider harmoni og mangfoldighed i 1998 gnidningsløst over i hinanden. Og der er både skaffet plads til landsbyidealet og til et syn på byen som en erhvervsvirksomhed, der konkurrerer med andre sådanne byvirksomheder om at sælge sin bykultur og sin velplejede kulturarv på et **MARKED**.

Vilddyrene kan man møde andre steder. Sammen med biler, støj, højhuse, kaos og forrevne bylandskaber indgår de i andre opgør med synet på byen som en maskine og med idealerne om ensartethed og beherskelse. Her kæmper hver autonom indbygger i stedet for sig selv, og i stedet for klassisk by får man bymæssig bebyggelse som en art natur: "Relief ... it's over. That is the story of the city. The city is no longer. We can leave the theatre now ...", lyder en provokation fra den nederlandsk-amerikanske arkitekt **REM KOOLHAAS**.

[21] Og lad os få "antiarkitektur" lyder en provokation fra den franske filosof Jean Baudrillard, som var fortaler for den "vilde, umenneskelige arkitektur, den, som overskrider mennesket".[22]

Baudrillards bog om Amerika, skrevet i 1986, var båret af fascination af ørkenen og byen som udtryk for henholdsvis det evige og øjeblikket. **ANTI-ARKITEKTUR**en var, mente han, "opstået helt af sig selv her i New York og uden hensyntagen til nicher, velvære eller ideel økologi. Den har leget med de hårde teknologier, den har overdrevet alle dimensioner, den har satset både på himmel og helvede". Til formentlig forfærdelse for byplanlægger-sammen slutningen – men muligvis også for andre – mente Baudrillard at kunne slå fast, at "Økoarkitekturen og økosamfundet er den sene kejsertids blide helvede". Han ville tilbage til naturen og til "Den rigdom der ligger i nuet".

Der findes flere muligheder. Byen kan beskrives som en ramme om intellektuelt og offentligt liv, hvor forskellige folk mødes og meninger brydes. Det urbane kan bruges som modbillede til ensartede parcelhus-områder og ditto erhvervsområder langs motorvejene. Der er mange muligheder. Råvad havde utvivlsomt ret i sin betragtning fra 1929. Det er en god ide at gøre sig klart, hvad man mener.

"Modernismen var byfjendsk og byforskrækket, både når det gjaldt den tætte by og når det gjaldt byens mangfoldighed. Den troede på den åbne by og på, at byen var omfattet af en enhedskultur. Der er derfor grund til at være kritisk overfor modernismens tænkning – så meget mere som en del af denne tænkning er ved at dukke frem igen. Der er en fornyet interesse for en form for avantgarde tænkning og dyrkelse af det originale. Hvor det drejer sig om hele tiden at finde på noget nyt. Hvis bøtten vender, kan vi komme til at opleve en gentagelse af tressernes katastrofer – ikklædt en ny arkitektur."

Jens Kvorning, professor, Arkitektskolen i København

"Dragningen mod byen ligger vel netop i, at den har forskellighed i sig. Derfor må udgangspunktet være at skabe byer, der kan rumme mangfoldighed og altså understøtte det enkelte menneskes behov for at være forskelligt fra andre."

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

”Min forkærlighed for detailhandlen i bymidten er en forkærlighed for den levende by, ikke for konsumkultur. Jeg får kvalme, når jeg hører folk sige, at man giver sine børn oplevelser ved at gå i et købecenter. Det er et fattigt samfund, hvor en tur til et sted som Rosengårdcentret er den oplevelse, man kan give sine børn. Vi arbejder nu med en masterplan for Faaborg. Det drejer sig om at redde en bymidte, der er ved at dø. De har Føtex, Fakta og Netto liggende uden for byen, og masser af forretninger i bymidten har det svært. Vi skal udnytte de redskaber, vi har. Man kan ikke skyde skylden på landspolitikerne for, at en bymidte ser ud ad Holdningsløse til. For at holde liv i bymidter, skal man for det første ikke give tilladelse til liberale erhverv i butikslokaler, men fastholde, at der skal være butikker, og for det andet skal man ikke give tilladelse til pløjemarks-supermarkeder uden for byerne. Man skal have ryggrad nok til at sige fra. Det gælder om ikke at underminere sin bymidte. Hvis man bliver ved med det her Wild West planlægning med centre uden for byerne, vil det om nogle år være svært for en stor del af befolkningen at komme ud at handle. Hvad skal vi så gøre – skal vi indsætte shuttlebusser mellem landsbyerne og Rosengårdcentret?”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

Se også **ARKITEKTUR** og **FORSKELLIGHED**

VÆKST OG LIGHED

”Vi oplever nu en fortjent indhentning af årtiers efterslæb. Folk stemmer med fødderne. De placerer virksomheder her. De flytter hertil. Fra at have været en lidt isoleret købstad, er vi blevet en regional centerby, præget af oplevelsesindustri. Det betyder, at det sociale og økonomiske grundlag for byens udvikling ændres. Folk vælger i dag Horsens til på grund af image, hvor de før valgte Horsens fra på grund af image. Og i byen er der enighed

om at satse på vækst. Jeg synes, at det passer godt til den overordnede strategi for hele landet – at vi skal have to vækstcentre, der kan klare sig i den globale konkurrence: Ørestaden og det østjyske bybånd. Man må beslutte sig for, om man vil være med. Hvis vi herovre ikke ville være med, så ville der kun være vækstcenter i hovedstaden, og alle ressourcer til sådan noget som forskning og udvikling ville så blive givet til hovedstaden. Man kan da godt tage en diskussion om vækst, men det er der altså ingen, der har gjort her. Det kan ses som udtryk for almindelig sportsånd: Vi vil gerne kæmpe. Skal der falde lidt af med hensyn til vækst her i det jyske, så må vi arbejde for det. Min bekymring gælder mere, om vi skulle blive sat bagud. Det er trist at være et sted, hvor der ikke sker noget.”

Jan Trøjborg, borgmester (S), Horsens Kommune

DET SKÆVE DANMARK har i adskillige årtier været overskriften for hyppige påpegninger af uligheder mellem forskellige dele af Danmark. Lige så længe er øget lighed gennem byvækst af mange blevet regnet for den løsning, der kunne opløse uligheden ved at trække de mindst velstående op på de mest velståendes niveau. Forfordelte byer og egne har kæmpet – og kæmper – for at tiltrække investorer og skiftende grupper af trendsættere for at opnå denne vækst og opstigning.

Byvækst er det blevet til, ligesom satsningerne på at skabe lighed gennem uddannelse utvivlsomt har ført til mere uddannelse. Hvordan er det gået med ligheden?

Danmarks Statistik opgjorde i 2003 befolkningens **UDDANNELSES**niveau. Det fund, som institutionen valgte at præsentere i en pressemeddelelse, drejede sig om højtuddannedes flytninger fra vest til øst i landet. Opgørelsen viste, at næsten halvdelen af de, der havde taget en grundskole- eller gymnasieuddannelse i Vestdanmark, var flyttet til øst, over på den anden side af Storebælt. Kun ti procent var flyttet den anden vej. Jo højere uddannelsesniveau, des mere udpræget var tendensen.

”Der skal være lokomotiver i en region. Der skal være koncentrerede områder for interaktion mellem mange mennesker. Det skal Odense være. Hvis vi ikke tager den opgave på os, får vi et endnu skævere Danmark.”

Jannik Nyrop, planchef, Odense Kommune

”Når der findes lejeboliger, er det lettere at flytte til et andet sted og prøve det af. Det viser sig faktisk, at yderområder der etablerer et bredt boligtilbud og har gode lejeboliger, har lettere ved at tiltrække folk, end områder der ikke har sådanne boliger.”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

Se også **BOLIGPOLITIK** og **GHETTOER**

XENO: ET KOMMUNALT FREMMEDORD?

”Der holdes hvert år to offentlige møder mellem kommunalbestyrelsen og de 17 lokale fora. Det hænger sammen med et syn på borgeren som den aktive, den tilstedeværende, den handlende. Men store grupper er ikke med i dette. Det er en særlig udfordring.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Forstavelsen ‘xeno’ betyder fremmed og kan i kommunale sammenhænge siges at være et fremmedord i dobbelt forstand: Tilflyttere fra andre lande holder hurtigt op med formelt at blive kategoriseret som fremmede i en dansk kommune. Valgret til **FOLKETINGSVALG** og folkeafstemninger kræver dansk statsborgerskab, at man er fyldt 18 år og har fast bopæl i riget. Valgret til **KOMMUNALVALG** har man derimod, når man er fyldt 18 år og har fast bopæl i kommunen. For EU-borgere, islændige og nordmænd gælder dette umiddelbart. Andre skal have haft fast bopæl i Danmark i tre år før valgdagen. I en kommune kan man altså i politisk forstand ikke være fremmed i mere end tre år. Hvis man ved en fremmed forstår en udenforstående uden politiske rettigheder, er der således på en måde færre fremmede i de danske kommuner, end der er i Danmark som helhed. Hvordan spejles det i den kommunale planlægning?

Se også **DEMOKRATI**, **GHETTOER** og **RELIGION**

Y€\$

Motto for den ene pol i den internationale arkitektur- og byplanlægningsdebat.

Se også **ARKITEKTUR** og **JEKYLL**

ZONER

”Opretholdelse af grænsen mellem by og land har været et princip i mange år. Det er værd at kigge på, hvordan det er gået. Er det lykkedes? Når jeg siger dette, reagerer nogle med en sammenligning med Belgien og Spanien, hvor det er meget værre, og hvor der ikke har været gjort forsøg på regulering. Men det kan da ikke være målestokken. Jeg har to kritikpunkter. Det ene drejer sig om, at grænsen faktisk ikke eksisterer. Man kan ikke finde den. Den københavnske fingerplan er udtryk for noget, der var: Hvor er vi nu? Det andet kritikpunkt drejer sig om, hvorvidt det overhovedet er et godt princip. Principet har haft til formål at modvirke, at mennesker spreder sig ud i naturen og ødelægger den – men i dag er det jo landbruget, der homogeniserer landskabet. 98 procent af befolkningen skal presses sammen på ti procent af arealet og har ikke mulighed for at komme ud i det åbne land. Disse ting er tabu. Man må ikke sige dem og kan nogle gange få fornemmelsen af, at en lille magtfuld klike af velmenende planlæggere, naturbeskyttere og en profitorienteret landbrugsindustri har rottet sig sammen i en uheldig alliance mod den danske befolknings adgang til de fælles ressourcer. Men mit bud til mine studerende er: Tag ikke udgangspunkt i den eksisterende planlov, for så kan intet lade sig gøre. Vi er nødt til at prøve at opstille nye kvalitetskriterier, som passer til den tid, vi lever i og de forhold, vi har med at gøre. Vi må prøve at tænke byer i en større skala og at overveje, hvilke krav der skal stilles til nye boligområder.”

Tom Nielsen, lektor, Arkitektskolen i Aarhus

”Alt som kan løses planlægningsmæssigt på forhånd giver færre konflikter. Zoneringen er central, og den står vi selv for i kommunen. Det gælder om at kende betingelserne. Det er vigtigt for alle, også for landmændene og for private, der udstykker byggegrunde. Vi stiller krav om, at de skal etablere forbindelse til det kommunale sti-net – det er betingelsen, hvis de vil investere i vores kommune.”

Bo Andersen, borgmester (V), Faaborg-Midtfyns Kommune

Der var engang, hvor zoneplanlægning nærmest var en folkesag. Det var dengang. I dag begynder temaet at ligne et muligt omdrejningspunkt for kamp-handlinger mellem modstandere og tilhængere, mellem enten og eller. Hvordan lader en sådan udvikling sig forhindre?

Vi skal et lille halvt århundrede tilbage for at finde temaet som folkesag. Den danske regering sendte i 1962 en rapport om zoneplanlægning ud til høring. Rapporten blev udsendt i 10.000 eksemplarer og gav anledning til et par års debat. Ideen i rapporten drejede sig om at inddele landet i zoner for at undgå vilkårlig spredning af bebyggelse. Koncentration af byvækst og beskyttelse af det åbne land var erklærede formål. Resultatet blev den lovgivning, der foreskriver inddeling – forestået af kommunerne – i sommerhus-, kyst-, land- og byzone, med dertil hørende forskellige reguleringer.[7]

Det i udgangspunktet populære system er i dag kommet under beskyldning. I den europæiske byplanlægger-sammenslutnings **CHARTER** fra 1998 [3] omtales zonering som noget, det ville være bedst at bevæge sig bort fra, og hvis brug i hvert fald bør vurderes på ny. Funktioner bør blandes, ikke holdes adskilt.

Skribenterne har været nervøse som en utrænnet linedanser. At beskæftige sig med zonering er at løbe risikoen for at dumpe ned i oprørt **IDEOLOGISK** sø. Zonering forbindes gerne med den funktionalistiske, mekaniske by- og plan-tænkning, som gav sig markante og omfattende udtryk i det fysiske miljø i tresserne og halvfjerdserne, og som det siden er blevet en fælles sag at bekæmpe. Omend på vidt forskellige, og ofte indbyrdes modstridende måder.

Byplanlægger-sammenslutningens forsigtige bestræbelser på at sige noget, men ikke for meget, er forståelig. Ikke blot på grund af søgangen, men også fordi det slet ikke er enkelt at danne sig én mening om zonering. På den ene side kan man se inddelingen i zoner som et funktionalistisk forsøg på at styre og kontrollere verden, som var den en maskine. På den anden side kan man se inddelingen som et forsøg på at modvirke uønskede følger af den

omsiggribende industrialisering, som **FUNKTIONALISMEN** repræsenterede.

Zoneringen kan altså både ses som et udtryk for virkelighedsfjern funktionalisme og som en praktisk reaktion på følger af en industriel udvikling, der blandt andet blev båret frem af funktionalister. Man kan se – og måske praktisere – zoneringen som **HYBRIS**, som teknisk overmod, som fantasters forsøg på at få kræfter under kontrol, der netop ikke lader sig kontrollere. Man kan også se – og måske praktisere – zoneinddeling som et **PRAKTISK-POLITISK** forsøg på at beskytte det mest sårbare og i et vist omfang at opretholde forskelle som fælles holdepunkter i en verden, hvor ikke alt behøver at flyde ud i et endeløst **(B)LANDSKAB**.

Drøftelser om zonering kan let gå i hårdknude på grund af fastslåede ideologiske positioner – som udmærket kan være ubevidste – og på grund af gensidige fordomme mellem repræsentanter for forskellige skoler, fagfelter, generationer og så videre. Det kan gøre det vanskeligt at få gjort brug af erfaringer såsom, at når man befriede sig for røg, støj og møg, kunne man også komme for skade at befri sig for livet i boligområderne. Dermed kan det også blive vanskeligt at gennemføre aktuelle tilpasninger, når den industriproduktion, som gav røg, støj og møg, i dag i vidt omfang foregår i andre dele af verden, og når produktionssystemerne i øvrigt generelt forurener mindre.

Og så er der den mulighed, at zonering kan komme til at virke som en sovepude, der sløver opmærksomheden over for de udviklinger, som den var tænkt som en delvis beskyttelse imod.

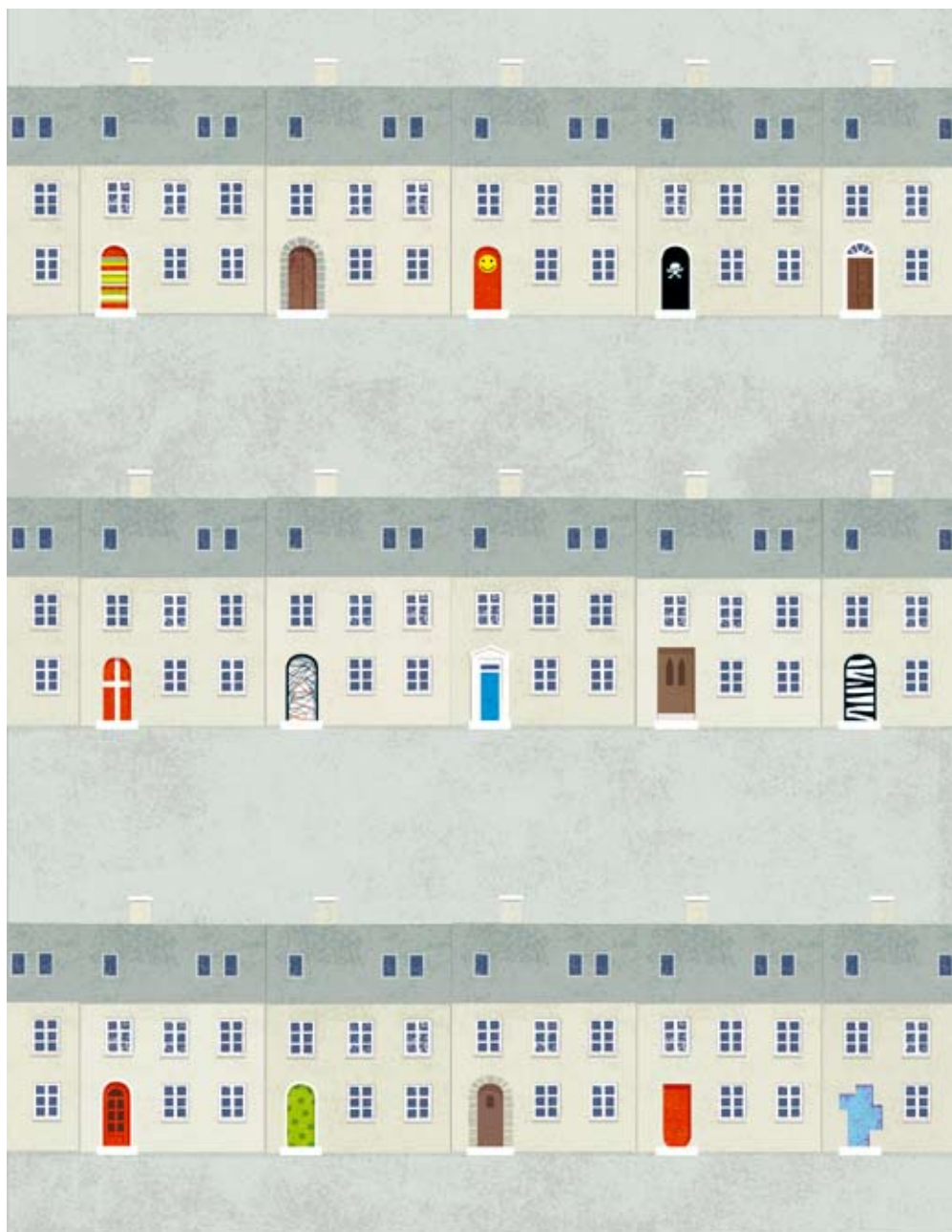
”I opgøret med funktionalismen kan børn være røget ud sammen med badevandet. Med nutidens produktion er det ganske vist ikke nødvendigt med en så skarp adskillelse mellem erhverv og boliger, men det betyder da ikke, at det nødvendigvis er klogt at gå helt over i den modsatte grøft.”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

”Hvor stopper en by? Der er nok en tendens til fragmentering, til at byen bliver grænseløs og uden indre sammenhæng – men det er åbenbart sådan, folk gerne vil bo.”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

Se også **ARKITEKTUR**, **ØJEBLIKKET** og **URBAN**



ÆSTETIK

”Meget af det, som vi synes er pænt og holder af, har jo et vist fælles præg – en plan skabt med omhu og sans for sammenhæng. Det giver ganske vist en form for ensartethed i udgangspunktet, men tingene skal nok blive forskellige efterhånden. Jeg synes, at det er et fagligt, professionelt ansvar at sikre en vis helhed og ikke blot at lade markedet bestemme, hvad vi skal bygge.”

Thorkild Ærø, direktør, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

Æstetiske bestræbelser og vurderinger kan fremkalde fortørnelse i svær grad. De fortørnede kan være folk, der repræsenterer andre æstetiske bestræbelser og vurderinger. Det kan også være folk, der slet og ret er fortørnede over eksistensen af æstetiske bestræbelser og vurderinger i det hele taget. Og det kan igen have at gøre med, at kærlighed til det smukke ikke til alle tider og på alle steder har været ganske fri for en betragtelig, ja nogle gange helt overvældende bismag af trang til at dokumentere sin egen gode smag for dermed at kunne klatre i sociale hierarkier. Det er et problem for planlæggere, der blandt meget andet også lægger vægt på det æstetiske, og som går så vidt som til at mene, at det er muligt at vide noget om det. Det er både på kant med tidens fremherskende syn på viden og med udbredte demokrati-opfattelser, der skarpt deler offentligheden op i **ELITE OG MASSE**.

Tidens fremherskende syn på viden er udtrykt i begrebet om eksperten. Det er en figur, som har upersonlig viden om spørgsmål, hvortil der i princippet hører rigtige svar. Det æstetiske falder uden for denne definition, fordi æstetiske vurderinger i sidste ende altid er forbundet med en personlig **SMAGSDOM**. For at smagsdommen kan fældes, må der trækkes på viden, indsigt og erfaring, som så at sige er ophobet i personen over en længere årrække. Og for at andre kan gøre brug af dommen, må der være et vist mål af tillid til personen.

Ud fra nogle opfattelser af det demokratiske kan denne binding til det personlige ses som udemokratisk. Et kodeord er lige adgang. Upersonlig ekspertviden kan, netop fordi den er upersonlig, i princippet rives løs fra personen, pakkes passende ind i ord og derpå gives videre til de uvidende, så der kan blive lige adgang. Det lader sig ikke gøre på samme måde med æstetiske smagsdomme. De kan nok udtrykkes forståeligt, men de fældes på grundlag af indsigt, som denne eller hin person har brugt år af sit liv på at udvikle. Det kan opfattes

som et særligt privilegium, der er forbeholdt en lille elite, at kunne bruge år af sit liv på den måde for derefter at fælde æstetiske domme, der ganske vist ikke er uantastelige, men alligevel mere kvalificerede end andres. Det kan opfattes som elitært og udemokratisk – men er det muligt at forestille sig fysisk planlægning, hvor der ikke, bevidst eller ubevidst, fældes smagsdomme?

”Den gamle planlægger, stadsarkitekten, der cyklede byen rundt for at se, om skiltene stod rigtigt i den gamle middelalderby – han er ved at være borte. Nu kommer de nye planlæggere. De interesserer sig for proces og ejerskab og relationer i planlægningen, og de tænker ikke hierarkisk. I dag starter man med at spørge, hvordan folk bruger byen i deres dagligdag. På det grundlag indretter man så byen under hensyntagen til det almene vel. Man skal være en dygtig planlægger for at kunne gøre det. Den traditionelle planlægger ville i stedet være startet med at spørge: hvad vil se pænt ud?”

Karina Sehested, seniorforsker, Skov & Landskab, Københavns Universitet

”Halvfemserne var en periode, som var præget af maksimal individualisme og af bygherrer, der vidste bedre end arkitekterne. Ud af dét fik vi rodede parcelhus-kvarter, hvor hvert hus aggressivt udråber et særpræg. Så hvis der skal være en sammenhæng, så må vi skabe den ved at indarbejde andre stærke strukturer i lokalplanerne ... I det tidlige parcelhusbyggeri var det i høj grad bygmestrene, der definerede. Så kom typehusene. Men i halvfemserne kom der en velstandsbølge, som gav råd til, at man kunne følge sine egne umiddelbare lyster, og folk handlede individuelt. Respekten for faglighed røg i bund og dyrkelsen af det individualistiske i top. Jeg er klar over, at jeg kan lyde som en halvsur gammel mand, når jeg siger, at det blandt andet kan handle om generationsforskelle – men jeg siger det nu altså alligevel. Vi voksede op med, at tingene skulle være ordentlige. I dag er det almindeligt, at tingene bare skal ’tage sig ud’. Og man møder ikke sjældent dén holdning til udformningen af det enkelte byggeri, at ’min mening kan være lige så god som din’. I dette ligger et tab af respekt for den faglige, indholdsmæssige viden og erfaring, som kunne binde alt det der meget forskellige sammen ... De vil have træhuse og glaserede tegl.”

Jens Hedegaard, planchef, Holbæk Kommune

Se også **FAGKULTURER** og **DEMOKRATI**

ØJEBLIKKET, EVIGHEDEN OG LIVSRUMMET

”Det er livsrum, vi laver. Men den almindelige opfattelse inden for arkitektur drejer sig snarere om, at man laver et værk, og så går man videre til næste opgave, næste værk. Det er ikke det samme at lave et værk som at lave et livsrum.”

Helle Søholt, arkitekt, Gehl Architects

Ministerielle planer om at smelte københavnske arkitektuddannelser og designuddannelser sammen i én institution fik i starten af 2009 en hård medfart af professorerne ved **ARKITEKTSKOLEN** i København. Det indgik i kritikken, at arkitektur og design var væsensforskellige. Design var, blev der argumenteret, til forskel fra arkitektur knyttet til øjeblikket. Men hvad vil det sige at være knyttet til øjeblikket? Hvilke konsekvenser har det for byplaner og byggeri? Og hvilke alternativer er der? Det universelle og evige? Eller bevægelse i tid og rum?

Kritik, der drejer sig om binding til øjeblikket, er ikke ny. Faktisk var netop dette tema centralt i **SØREN KIERKEGAARD**s kritik af dagspressen i midten af 1800-tallet. Binding til øjeblikket var for Kierkegaard først og fremmest ensbetydende med to ting: binding til markedet og fravær af tankevirksomhed. Hans kritik handlede om pøbelagtighedens tyranni, om anonymitet og ansvarsforflygtigelse og om – udelukkende med øjet salg og udbredelse for øje – en skadelig koncentration om nuet, med tilhørende forstørrelse af tilfældige begivenheder: **DET LIGEGYLDIGE**: ”Overhovedet ligger det Onde i Dag-Pressen i, at den er saa aldeles beregnet paa at gjøre Øieblikket om muligt tusind eller titusindgange mere opblæst og vigtigt end det allerede er. Men al sædelig Opdragelse bestaaer først og fremmest i at afvænnens fra det Øieblikkelige”, argumenterede Kierkegaard.[23] For ham var også demokrati ensbetydende med at underlægge sig øjeblikkets tyranni, men inden for nutidig arkitektur og planlægning kan man gøre sig til gode med hans kritik uden at behøve at sluge dette syn på demokrati. Planlægning har et problem, hvis den søger at tilpasse sig hastigt skiftende moder, hvor der skal bygges ferieboliger i bade-lande den ene dag og anlægges golfbaner på arealerne den næste. Men hvad er alternativet?

Som enten-eller-menneske ville Kierkegaard utvivlsomt, i overensstemmelse med formel akademisk tænkning, have udpeget det universelle og evige



som alternativ til bindingen til øjeblikket. Det ville også passe til en traditionel opfattelse af arkitektur som en kunstart, som en del af den lange, ja tæt på evige kunst, der hæver sig og rækker ud over det korte liv. Men er der større bevægelsesmuligheder i det universelle og evige end i øjeblikket? Er begge dele ikke lige langt fra livet som bevægelse i tid og rum? Er begge dele ikke lige irrelevante for planlægningen af byer og landskaber, som mennesker skal bo og leve i?

En sær drøm om at rive sig løs fra tid og rum har ledsaget moderne videnskab og teknologi fra første færd. Det samme gælder den ikke mindre sære forestilling om, at en sådan løsrivelse faktisk lader sig gøre for andre end de ufødte, de døde og guder. Man kunne antræffe drømmen og forestillingen, da de første damplokomotiver blev sat på skinner, sådan som man i dag kan møde dem i forbindelse med computerteknologi. Og i dagens plankultur?

Plankulturen bakser vedvarende med arvegods fra tyvernes og tredivernes **FUNKTIONALISME**, hvor det universelle – det gyldige uafhængigt af tid og rum – var et bærende ideal. At fysisk planlægning ikke kan kappe forbindelsen til det fysiske, til rummet, er på den anden side åbenbart. Man kan eventuelt have en forkærlighed for gennemsigtige bygninger, men så kommer man heller ikke ret meget længere ad den vej. Det lader sig lettere gøre at lægge luft til det tidsmæssige og til de udfordringer, som dér presser sig på.

Nogle af disse udfordringer har at gøre med **INDUSTRIALISERING** af byggeriet. Mens det tog århundreder at bygge Rom, så kan hele byer og bydele nu komme op at stå i løbet af få år. Dér står de pludselig og ligner arkitekttegninger så meget, at virkelighedssansen kan blive forstyrret: Virkeligheden forekommer at være en kopi af tegningen. Og bydelene kan nå at blive revet ned igen, før de erhverver sig patina. Ligesom der findes en europæisk 'slow food'-bevægelse, findes der også en bevægelse for **LANGSOMME BYER**. Måske kunne den fortjene mere opmærksomhed?

Andre udfordringer har at gøre med udviklingen af et **GLOBALT MARKED**. Lokale tidsregninger og inddelinger af døgnet sættes gradvis ud af kraft til fordel for et aldrig hvilende 24 timers marked. Det understøttes af nye kommunikationssystemer, skiftende og fleksible arbejdstider og ditto åbningstider i butikker. Én konsekvens er, at der bliver mindre fælles fri tid: Tidsmæssige zoner, hvor arbejde og forbrug ikke har adgang, bliver ophævet. Det kan ses som den fysiske planlægnings opgave at følge med tiden og lige ud ad landevejen bestræbe sig på at gøre det lettere at leve på betingelser, hvor sådanne **FÆLLES TIDSZONER** ikke findes. Men mønstrene ændrer sig uafsladelig. Det

er ikke let at følge med. Og helt hævet over diskussion er det vel ikke, at planlægningens opgave slet og ret er at følge med tiden? Det kunne for eksempel også ses som en opgave at understøtte udviklingen af et fysisk miljø, der kompenserer for afviklingen af fælles tidszoner ved på anden vis at lægge tilrette for fællesskab – som rækker ud over nuet og heller ikke rigtigt har noget at gøre med evigheden.

Se også **FORSKELLIGHED, OFFENTLIGT og ZONER**

ÅNDEN I PLANLÆGNINGEN

Tværfaglighed er i dansk plankultur både et efterhånden ærværdigt ideal og en nødvendig, daglig praksis. Fagfolk fra mange professioner og discipliner skal spille sammen. Der er ingen vej udenom. Til daglig brug forekommer det derfor ikke nødvendigt at holde tværfaglighed i hævd som ideal. Og dog: På europæisk plan udfoldes der bestræbelser på at gøre én profession og én disciplin ud af planlæggeren. Der kan være god grund til påny at tænke over idealet om tværfaglighed, og hvordan det kan og bør præge hjemlig uddannelsesvirksomhed på planområdet.

Professionsbyggeri hører til de byggeopgaver, som den europæiske samenslutning af byplanlæggere prioriterer højt. Organisationen arbejder for en europæisk harmonisering på området [15] stilende mod en **EUROPÆISK PLANLÆGGERUDDANNELSE** med dertil hørende certificering. Det kan ses som en klar udfordring til blandt andet dansk plankultur og de dertil hørende traditioner for samarbejde mellem grupper, som repræsenterer mange forskellige synsvinkler på virkeligheden og er forbundet af en fælles, praktisk opgave. Visionerne om at tage tværfagligheden så vidt, at den opløses i en sammen-smeltning i en planlægger-monolit, kan true den jordforbindelse, som vedligeholdes gennem det stadige krav om at skulle tage højde for alle de mange andre perspektiver. Og arrogance snarere end ydmyghed over for opgaven kan få gode vækstbetingelser.

Planlægger-arrogance er ikke et nyt fænomen. I mere end fire årtier har ønsket om at modvirke sådan arrogance været et centralt element i diskussioner om planlægning. Der har været mange og ikke sjældent modstridende opfat-



telser af, hvordan det skulle gøres, men der har været temmelig udbredt enighed om, at man i hvert fald kunne starte med at undlade at betragte byen som en maskine. Den **EUROPÆISKE PLANLÆGGER-SAMMENSLUTNING** opdaterer løbende sit charter fra 1998. Sidst er det gjort i 2003.[15] Her giver byen påny maskinlyde fra sig. Ganske vist får man ikke indtryk af en enkel maskine, men af et uhyre kompliceret maskinsystem. Men ikke desto mindre en maskine. Med input og output. Med funktionelle og operationelle relationer mellem elementer. Der tales om polycentriske bynetværk – og det betones, at de har behov for højt uddannede eksperter, hvis det skal gå godt.

Her er det, at planlægning kommer ind som en profession og disciplin, der efter fire års universitetsstudium og to års praksis skal kunne gabe over så meget, at **PLATONS FILOSOFKONGER** bliver helt små og underlige i en sammenligning. Der peges på fysisk, rumlig, teknisk, social, kulturel, økonomisk, økologisk, miljømæssig og politisk viden. Og den professionelle planlægger beskrives som en figur, der kan stå for analyser, synteser, udarbejdelse af forslag og programmer, kreativt design, forhandling, implementering, ledelse og administration, evaluering og monitorering. Planlæggeren beskrives som forsker, designer og visionær, politisk rådgiver og by-administrator. Desuden betones krav om evne til samspil med andre professioner og discipliner. Det er dog uklart, hvilke det kan dreje sig om, når planlæggerdisciplinen tilsyneladende suger alle relevante kompetencer til sig og samler dem i én uddannelse: Hvor bliver spillet og modsigelsen af? Og dynamikken, vitaliteten, kreativiteten og alle de andre så hyppigt priste dyder? Og forholdet til praksis som noget, der netop overskrider grænserne for det faglige, det tekniske, det videnskabelige?

Det er ikke ligegyldigt for dansk plankultur og planlægning, hvordan det går med disse bestræbelser. Hvem blander sig i den europæiske debat?

Se også **ARKITEKTUR, FAGKULTURER** og **FORSKELLIGHED**





REFERENCER

1. Gyldendals leksikon, København, 2002.
2. Illustreret dansk konversationsleksikon, Berlingske Forlag, København, 1934.
3. The New Charter of Athens, 1998: European Council of Town Planners' Principles for Planning Cities. <http://www.ceu-ectp.org/e/athens/charter1998.pdf>
4. The Charter of Athens, 1933: http://www.getty.edu/conservation/research_resources/charters/charter04.html
5. William Outhwaite & Tom Bottomore: The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought. Blackwell, 1998.
6. Johan Fjord Jensen: Homo Manipulatus. Essays omkring radikalismen. Gyldendals uglebøger, 1967.
7. Arne Gaardmand: Dansk byplanlægning 1938-1992. Arkitektens Forlag, 1993.
8. Lars Bo Kaspersen: Danmark i verden. Hans Reitzels Forlag, 2008.
9. Erik Kaufmann & Stefan Ott (red.): Mennesker og Planlægning. Skal mennesket tilpasses samfundet eller samfundet tilpasses mennesket? Gyldendals uglebøger, 1968.
10. Nye opgaver, nye vilkår – hvad er fysisk planlægnings rolle? Dansk Byplanlaboratoriums Skriftserie nr. 25. København, 1982.
11. Katrina Heron: From Bauhaus to Koolhaas. Interview 1996 i net-magasinet Wired med Rem Koolhaas: <http://www.wired.com/wired/archive/4.07/koolhaas.html>
12. Slavko Splichal: Från opinionsstyrd demokrati til globala styrelsesformer utan opinion. I Medierna: folkets röst? Demokratirådets rapport 2008. Stockholm: SNS Förlag, 2008.
13. Tom Nielsen: gode intentioner og ureglerlige byer. Arkitektskolens Forlag, 2008.
14. Per Michael Jespersen: Lige børn fester bare bedst. LOs ugebrev A4, november 2008: http://www.jur.lo.dk/2008/200839/Baggrundoganalyse/Lige_boern_fester_bare_bedst.aspx
15. The New Charter of Athens 2003. The European Council of Town Planners' Vision for Cities in the 21st century. <http://www.ceu-ectp.org/e/athens/>
16. Bente og Knut Hanneborg: Filosofisk ordbog. Ord og udtryk fra oldtidens til dagens tankeverden. Høst & Søn's Forlag, 1971.

17. Gitte Meyer: Offentlig fornuft? Videnskab, journalistik og samfundsmæssig praksis. Syddansk Universitetsforlag, 2005.
18. Markus Lang: Der Marktplatz – Ort der entpolitisierten Öffentlichkeit. I Klaus Dicke & Michael Dreyer: Weimar als politische Kulturstadt. Ein historisch-politischer Stadtführer. Berlin: Verlag Jena 1800, 2006.
19. Ordbog over det danske sprog, Gyldendal, 1966
20. Alfred J. Råvad: Borgmesterbogen. En bog om dansk byplanlægning. For Embedsmænd under Stat og By, Folkerepræsentanter, Ingeniører og Architekter samt Skatteydende Borgere (Gående, Ridende og Kørende; Sejlene og Flyvende). Tillæg til Architekten, Akademisk Architectforening, København, 1929.
21. Rem Koolhaas: The Generic City (1994). I Rem Koolhaas & Bruce Mau, S,M,L,XL. New York: The Monacelli Press, 1995.
22. Jean Baudrillard: Amerika. Gyldendals Bogklubber, 2004.
23. Klaus Bruhn Jensen (red.): Dansk Mediehistorie, 1840-1880. Samlerens Forlag, 1996.

Statistiske oplysninger stammer, med mindre andet er angivet, fra Danmarks Statistik (www.ds.dk) Der er blandt andet gjort brug af publikationen 60 år i tal.

Gitte Meyer

Gitte Meyer har i mere end tre årtier beskæftiget sig med forholdet mellem det videnskabelige og det politiske.

Fra 1974 til 2001 arbejdede hun som journalist, de fleste af årene med fokus på debatstof om videnskab og teknologi og med opgaver for en lang række dagblade, fagblade, organisationer og institutioner. Siden 2001 har hun primært arbejdet med forskning om det samme tema.

Det førte i 2004 til ph.d.-afhandlingen *Offentlig fornuft? Videnskab, journalistik og samfundsmæssig praksis*.

Mark Airs

Mark Airs er født i England, hvor han tog sin uddannelse som grafisk designer. I 1991 flyttede han til Danmark, hvor han i dag har sin tegnestue. Mark Airs arbejder primært med design af bogomslag og som illustrator.

PLAN KULT UROG TIDS AAND

DANSK PLANKULTUR har en lang debattradition.

Den fornægter sig ikke i nutiden.

Der informeres og debatteres – men noget er blevet tabt undervejs:

Diskussion om grundlæggende spørgsmål, som ikke uden videre kan knyttes til konkrete projekter eller konflikter.

Det kan ses som tidsrøvende, unyttigt og kedsommeligt at beskæftige sig med sådanne spørgsmål. Ikke desto mindre er det denne bogs bestræbelse at åbne en dør for, at de påny kan få adgang til debatten.

Planlæggere kan ikke undgå at bygge samfund.

Plandebat må også være samfundsdebat.

Bogen indeholder **33 STIKORD TIL EFTERTANKE**

og bygger på interview med 12 personer, hvis forskellige ståsteder og synsvinkler udgør en slags portræt af dansk plankultur år 2009.

Stikordene er anbragt i alfabetisk orden, beregnet til opslag.

Forskellige perspektiver vises.

Fælles spørgsmål rejses.